

DISKUSIJA

BESIM KORKUT

O ARAPSKIM DOKUMENTIMA U DUBROVAČKOM ARHIVU

Povodom knjige: *Fehim Bajraktarević, DUBROVAČKA ARABICA — Srpska akademija nauka i umetnosti, Zbornik za istočnjačku istorijsku i književnu građu, Odelenje društvenih nauka, serija I, knjiga IV, Naučno delo, Beograd 1962, 173 strane.*

Srpska akademija nauka i umetnosti izdala je 1962. godine djelo Dubrovačka arabica od dra Fehima Bajraktarevića, redovnog profesora Filozofskog fakulteta u Beogradu. Bajraktarević je u spomenutom djelu obradio dvadeset tri arapska dokumenta, upravo onoliko koliko ih je našao u fascikuli Acta Turcarum D 1—8, kada je još 1949. i 1950. godine o trošku Srpske akademije nauka boravio u Državnom arhivu u Dubrovniku. Izvještaj o Bajraktarevićevom radu u Dubrovačkom arhivu štampan je u Istorijskom časopisu SAN, 1950, str. 318—319. Osim toga, izvještaj o dubrovačkim arapskim dokumentima Bajraktarević je podnio 29. VII 1955. godine na Kongresu orijentalista u Hamburgu. Isti izvještaj je kasnije štampan u časopisu Der Islam (knjiga 33, str. 135—141, Berlin 1957) pod naslovom: Die Arabischen Urkunden des Staatsarchivs von Dubrovnik (Raguza).

Ne uzimajući u obzir zemlje iz kojih potiču, Bajraktarević je objavio dokumente vremenskim redosljedom. Poslije uvoda donio je faksimil dokumenta, zatim njegov regist i »diplomatički« prepis, a potom prevod i napomene uz svaki dokument, i na kraju djela registar imena i stvari.

Objavljeni dokumenti, koji potiču iz Maroka, Alžira, Tunisa, Tripolisa i Egipta, zaista se teško čitaju, jer su u najvećem broju napisani magribskim pismom, malo drukčijim od pisma koje se upotrebljava u ostalom arapskom, odnosno islamskom svijetu. Pored toga, nije ih lako ni razumjeti, jer se u njima susrećemo sa riječima i konstrukcijama iz govornog jezika, a ponekad i sa tuđicama. Ali, uza sve to, dokumenti se i u cjelini i u pojedinostima mogu razumjeti. Kako su ovi dokumenti veoma značajni, trebalo ih je, uistinu, objaviti, jer nam osvjetljavaju diplomatske i trgovačke veze i odnose Dubrovačke Republike sa sjeveroafričkim arapskim zemljama. Osim toga, ovim će se dokumentima koristiti arabisti širom svijeta, jer je jezik kojim su napisani vrlo interesantan.

Iako je čitavu deceniju proučavao ove dokumente, ovaj Bajraktarevićev rad ne može nikako da nas zadovolji, ni u dijelu u kojem reprodukuje arapski tekst, a još manje u prevodu i napomenama.

U dijelu u kome Bajraktarević reprodukuje arapski tekst dokumenata provlače se krupne i brojne slovne greške. Pažljiv i savjestan čitalac nabrojao bi ih nekoliko stotina. Ovako pogrešno dešifrovane riječi, koje u arapskom jeziku ne znače ništa ili, ako nešto znače, nije im mjesto u tom dijelu teksta, bile su najčešće uzrok što je Bajraktarević pogrešno preveo pojedine riječi, rečenice, pasuse pa i čitave dokumente. Ali je Bajraktarević često pogrešno prevodio i pojedine riječi i rečenice koje je, inače, tačno reprodukovao. Tačno reprodukovati arapski tekst, zapravo preslikati slova, ne znači još i tačno ga pročitati, jer se u arapskom pismu ne pišu vokali, pa se mnoge riječi mogu čitati na razne načine. Osim toga, čitalac u Bajraktarevićevom prevodu nailazi na sasvim nerazumljive rečenice ili razumljive, ali bez ikakve veze s originalom.

Najčešće i najbrojnije Bajraktarevićeve greške u reprodukovanom tekstu su posljedica nemarnosti i nebrige, naročito stoga što ne vodi računa o specifičnosti arapskih slova. U Uvodu (9. str.), govoreći o tome da je najveći dio ovih dokumenata pisan magribskim pismom i da to otežava čitanje, Bajraktarević kaže: *Meni lično ovaj magribski ductus je pravio manje teškoća, zato što je i rukopis i komentar pesama jednog starog arapskog pesnika koga sam ja poodavno izdao, takođe pisan na isti način.* Vidi se, dakle, da je izdao pjesme spomenutog pjesnika, pa ipak je u ovoj *Dubrovačkoj arabici* na nekoliko stotina mjesta pogrešno dešifrovao pojedina slova riječi, bila ona napisana magribskim ili istočnim pismom.

Bajraktarevićeve nebrojene greške u prevodu i napomenama potiču još i otud što on, kako ćemo odmah vidjeti, ne obraća dovoljno pažnje na vrste riječi u arapskom jeziku, što često ne vodi računa koje je subjekat, a koje predikat u rečenici, da i ne govorimo o ostalim dijelovima proširene rečenice. Autor ovog prevoda, osim toga, često ne pazi gdje se završava, a gdje počinje koja rečenica, pa ni to kako se zamjenice u rodu i broju slažu s imenicama. Iako je na jednom mjestu u Uvodu (9. i 10. strana) rekao, kada je govorio o tome da dokumente izdaje u »diplomatičkom«, a ne »paleografskom« prepisu: *ovako pripremljen tekst istodobno odražava i shvaćanje pojedinih težih mesta od strane izdavača i — kako se odmah u prevodu primećuje — od strane prevodioca*, mora se konstatovati da Bajraktarevićev pripremljeni tekst uistinu odražava njegovo shvaćanje pojedinih težih, pa i onih najlakših mjesta, što ga je dovelo do sasvim pogrešnog prevoda. Ali Bajraktarevićev pripremljeni tekst, bez poređenja sa prevodom, još ne pokazuje sve greške, jer se ne zna kako on čita pojedina mjesta. Tek kad pažljivo uporedimo prevod sa pripremljenim tekstom, saznajemo kako on čita pojedina mjesta teksta i konstatujemo da ovako krupne i brojne greške mogu nastupiti kad se ne vodi dovoljno računa o najelementarnijim pravilima arapskog jezika.

Orientalni institut u Sarajevu izdao je sve arapske dokumente iz Državnog arhiva u Dubrovniku, i to ukupno 41 dokument (1960. godine objavljeni su kao posebno izdanje svi marokanski, a 1961.

Isto tako kao posebno izdanje svi alžirski, tripolitanski i egipatski). Srpskoj akademiji nauka u Beogradu, Odeljenju društvenih nauka bilo je još ranije poznato da su u Orijentalnom institutu u Sarajevu spremjeni za izdanje arapski dokumenti iz Državnog arhiva u Dubrovniku. Pa ipak, Odeljenje je odlučilo da se izda Bajraktarevićeva *Dubrovačka arabica* u kojoj su obrađena samo 23 arapska dokumenta. Razlozi koji su ga naveli na to bili su, svakako, referati dvojice dopisnika Akademije dra Mehmeda Begovića, redovnog profesora Pravnog fakulteta u Beogradu i dra Jorja Tadića, redovnog profesora Filozofskog fakulteta u Beogradu koje su 4. februara 1959. godine pročitali na zasjedanju I skupa Odeljenja društvenih nauka, jer je tada donesen ovaj zaključak skupa: »Po saslušanim referatima Odeljenje odlučuje da se spis primi za Zbornik izvora na stranim jezicima, s tim da pisac postupi po primedbama.« Kako je referat dopisnika dra Mehmeda Begovića odigrao presudnu ulogu u donošenju navedenog zaključka, donosimo ga u izvodima. Dr Mehmed Begović kazao je u svom referatu, između ostalog, i ovo:

»Fehim Bajraktarević već odavno radi na proučavanju arapskih dokumenata iz Državnog arhiva u Dubrovniku. On je o trošku Srpske akademije nauka išao 1949. i 1950. godine u Dubrovnik da prepíše ove dokumente... Bajraktarević je obradio 23 dokumenta koji govore o odnosima Dubrovnika sa Egiptom, Tripolisom, Tunisom, Alžirom i Marokom u XVIII veku... Bajraktarević je uložio ogroman trud i napor dok je tekst pročitao, preveo i dao potrebna objašnjenja bez kojih se stvari ne bi mogle pravilno razumeti... Pisac je vrlo brižljivo i savesno obradio ove dokumente i znalački dokumentovano objasnio njihovu sadržinu... Bajraktarević u svom popratnom pismu skreće pažnju da u Sarajevu spremaju izdanje ovih arapskih dokumenata i boji se da ga oni ne preteknu u vremenu. Ja sam imao priliku da pregledam rukopis pod naslovom »Arapski dokumenti u Državnom arhivu u Dubrovniku«, koji je izradio Besim Korkut i nedavno predao Orijentalnom institutu u Sarajevu... Između rada Fehima Bajraktarevića i rada Besima Korkuta postoje osetne razlike... Rad Fehima Bajraktarevića je potpuniji i stručnije i brižljivije obrađen nego rad Besima Korkuta. Bajraktarević čita dokumente ispravnije, bolje ih prevodi i svestranije i naučnije potkrepljuje i objašnjava. Prema tome to su dva različita rada i po obimu i sadržini i po svojoj naučnoj obradi. Smatram da ne bi bilo smetnje da se rad Fehima Bajraktarevića štampa i u slučaju ako bi ranije bio štampan rad Besima Korkuta.« (Glasnik SAN, knjiga XI, sveska 1, januar—mart 1959, Beograd 1959, strana 35—36).

I prof. Bajraktarević ima visoko mišljenje o svome radu, kao i referent dr Mehmed Begović, i smatra da je dokumente tačno pročitao, reprodukovao i preveo. On to na jednom mjestu u Uvodu (13. strana) i kaže: *Kako je već napred pomenuto, glavni cilj ovog izdanja je u tome da se objavi s a d r ž i n a dubrovačkih arapskih dokumenata koja je do sada u celosti sasvim nepoznata bila (sic!), a ta sadržina odnosno prevod mora da bazira na tačno utvrđenom tekstu, njegovu dešifrovanju i njegovoj kritici.*

Da bi se utvrdilo da li Bajraktarevićev prevod bazira na tačno utvrđenom i pravilno dešifrovanom tekstu, da li je vjeran originalu,

da li je njegov prevod pojedinih težih, pa i onih najlakših mjesta uopšte prihvatljiv, da li je u napomenama tačno ispravio tekst, da li su istiniti navodi referenta dra Mehmeda Begovića da Bajraktarević čita dokumente ispravnije, da ih bolje prevodi i stručnije i naučnije potkrepljuje i objašnjava — mi ćemo u ovom radu navesti greške koje se nalaze u dijelu u kome Bajraktarević reprodukuje arapski tekst, i to samo one koje, po našem mišljenju, nisu štamparske. Zatim ćemo navesti poneku pogrešno prevedenu riječ ili rečenicu pojedinih dokumenata, i to samo poneku, jer bi navođenje svih pogrešno prevedenih mjesta zauzelo više prostora od samog prevoda, budući da je prevod mjestimično takav da zahtijeva opširniji kritički komentar od samog teksta. I na kraju ćemo se osvrnuti na Bajraktarevićeve ispravke teksta u napomenama.

Evo, kako izgleda Bajraktarevićev reprodukovani tekst i prevod i njegove napomene kada ispravlja tekst dokumenata.

1

U prvom dokumentu, u ispravi šerijatskog suda u Alžiru u kojoj se navodi da je jedan čovjek iz naših zemalja otkupljen iz ropstva — u Bajraktarevićevom reprodukovanom tekstu nalaze se sljedeće greške:

U kadijinoj ovjeri stoji pogrešno: وكذا , a treba: ولذا ; u 1. redu stoji pogrešno: وهي , a treba: وهما ; u 11. redu stoji pogrešno: اصاءها , a treba: اصابها ; u 12. redu stoji pogrešno: عليها , a treba: عليها ; u 18. redu stoji pogrešno: باعتماو , a treba: باعتراف , zatim: ليقبض (من) , a treba: ليقبض ; u 20. redu stoji pogrešno: من بز , a treba: في رقبة ; u 24. redu stoji pogrešno: في رقبتة , a treba: في رقبة ; u 30. redu stoji pogrešno: الحرار ابن , a treba: الحرار ابن ; u 33. redu stoji pogrešno: قباهما , a treba: مثاله .

Iako je ovaj dokument jedan od najlakših sudskih isprava, objavljenih u Dubrovačkoj arabici, Bajraktarević ga nije uopšte shvatio. Ovaj dokument sadrži ispravu šerijatskog suda u Alžiru, u kojoj se navodi da je jedan čovjek iz naših zemalja, imenom Antun, otkupljen iz ropstva i da je Jozef Moše, dubrovački konzul u Alžiru isplatio materi i kćeri, vlasnicama roba Antuna, 105 rijala za otkup, izjavljujući da je to učinio po nalogu Salvadora Lozre iz grada Livorna. Konzul je dalje dao još 69 i 1/4 rijala iz ropstva tek otkupljenom Antunu da plati sudske troškove, da nabavi odjeću i hranu potrebnu za put. Oslobođeni rob Antun je potvrdio, saopštava tekst isprave, da će vratiti konzulu sumu datu za njegov otkup i ostale troškove. To je pravi smisao i sadržaj isprave. U Bajraktarevićevom prevodu govori se upravo suprotno onome što se nalazi u originalu: otkupljeni rob Antun u njegovu prevodu je dubrovački konzul, a

Salbeder Lozro iz Livorna — prodani rob. Kulminaciju predstavlja svakako navođenje da će otkupljeni rob od konzula primiti ono što je on platio za njega.

Čitajući Bajraktarevićevu obradu ovog dokumenta, čitalac odmah konstatuje da je u dijelu u kome reprodukuje arapski tekst napravio desetak zamašnih grešaka, a još više u prevodu, koji je sasvim nerazumljiv. Već u 1. redu, u dijelu u kome reprodukuje tekst, Bajraktarević je ličnu zamjenicu *ها* pogrešno dešifrovao *هي*. Kako se zamjenica *ها* odnosi na ranije spomenutu riječ *الوليتان*, koja je u obliku dvojine, sasvim je razumljivo da i zamjenica mora biti u dvojini. U 10. redu, opet, ličnu zamjenicu *ها* (عليها) pogrešno je dešifrovao *هما* (عليهما), iako se zamjenica *ها* odnosi na ranije spomenutu riječ *العدالة*, koja je u jednini ženskog roda. Ovdje nije poštovana elementarna stvar iz arapske gramatike po kojoj se lične, pokazne i odnosne zamjenice slažu u rodu i broju s imenicama na koje se odnose.

U 6. redu isprave Bajraktarević je riječi *ما قدره* tačno dešifrovao, ali sasvim pogrešno preveo: *slabunjav* («nema snage»), držeći da su te riječi četvrti atribut iz ropstva otkupljenog roba Antuna [dugačkog stasa, crvene boje, srednjih udova, *slabunjav* («nema snage»)]. Riječi *ما قدره*, međutim, nisu atribut otkupljenog roba i nipošto ne znače »slabunjav«, već znače suma, iznos (doslovno: »ono čiji je iznos«) i objekat su ranije spomenute riječi *قبضتا* tj. »njih dvije su primile . . . sumu od jedne stotine i pet rijala«. Prema tome, riječ *ما* u sklopu *ما قدره* nije odrična rječca, kako to misli Bajraktarević, već odnosna zamjenica. Kad bi Arap želio da kaže da je otkupljeni rob »slabunjav«, rekao bi: *ضعيف, نحيل, نحيف* i slično, a ako bi želio da kaže »nema snage«, onda bi kazao: *لا طاقة له, ليس له قدرة* i slično.

Najveću grešku u dijelu u kome reprodukuje tekst i u prevodu Bajraktarević je učinio kad je u 18. redu sam dodao arapski prijedlog *من*, a u prevodu naš prijedlog *od*. On je, osim toga, u istom redu riječi *باعتراف*, što znači »priznavši«, pogrešno dešifrovao *باعترافو* i preveo *koju je ona prodala*, pa je, ne poštujući tekst, dodao navedeni prijedlog *من* i onda je u njegovu prevodu ispalo da će primiti novac onaj koji, inače, treba da ga vrati.

Posljednju rečenicu ispred datuma isprave, klauzulu dvojice notara koji su napisali ispravu, a koja glasi *شهد على من ذكر بما ذكر في* (28. red) Bajraktarević je preveo: *Onome što je*

pomenuto u ovoj zakonitoj radnji pred šerijatskim sudom prisustvovao je kao svedok. U navedenoj klauzuli notara ne pominje se ni »zakonita radnja« ni »šerijatski sud«, Bajraktarević je jednostavno to od sebe dodao. Iz prevoda sudskih i drugih isprava i iz napomene uz ovaj dokument (22. strana, 35. red) u kojoj Bajraktarević kaže: *sposobni, merodavni svedoci u jednoj mahali bili su unapred određeni i uz malu nagradu, stajali su uvek kadiji na raspolaganju...*, vidi se da Bajraktareviću nije poznata institucija notara (المدالة) u šerijatskom pravu, kadijinih pomoćnika i saradnika o kojoj je Ibn Haldun u svojoj Prolegomeni (knjiga treća, poglavlje 31) napisao poseban članak, uz članak o sudstvu (القضاء), i u kome je naveo šta je sve spadalo u nadležnost notara. U svojim kancelarijama ili u sudovima notari su strankama sastavljali ugovore, izjave, nagodbe itd. i uvijek su na kraju isprave navodili da jamče za ispravnost svega onoga što je u ispravi navedeno, a zatim bi ispravu potpisali na način koji je bilo gotovo nemoguće falsifikovati. Njihove isprave smatrane su zvaničnim. Tako sastavljene isprave ovjeravao bi kadija, ako je to bilo potrebno, ili neko drugi nadležan za to, kao u dokumentu broj 6 (50. strana) čiju je vjerodostojnost u vrhu isprave potvrdio svojim pečatom lično tuniski vladar Ali-baj. Kako Bajraktareviću nije bila poznata institucija notara pri šerijatskim sudovima, on je sve klauzule notara na kraju svih isprava pogrešno preveo. U dokumentu, o kome je riječ, dvije žene, majka i kći, izjavile su pred dvojicom notara da su primile novac za otkup iz ropstva svog dotadašnjeg roba, pred njima dvojicom dali su izjave dubrovački konzul Jozef Moše i otkupljeni rob Antun. Na kraju isprave dvojica notara napisala su citiranu klauzulu koja u prevodu glasi: »Potvrđuju da je izjavio, u stanju (na način) koji zakon propisuje onako kako je navedeno.« Treba napomenuti da su nečija izjava, priznanje ili svjedočenje po šerijatu valjani tek onda ako je ta osoba tjelesno i umno zdrava i ako je to učinila dragovoljno, bez sile i primoravanja, kako se to izričito navodi u dokumentu broj 2 (32. strana, 13. red). Kako šerijatsko pravo za dokaz neke činjenice traži dva svjedoka, isprave sastavljaju i potpisuju obično dvojica notara, kao u ovom dokumentu i u dokumentima broj 6 i broj 15. Ovi notari u tekstu isprave nazivaju sebe شويدان tj. dva povjerljiva svjedoka, kao što se to vidi u ovom dokumentu (18. strana, 12. red) i u dokumentu broj 6 (51. strana, 1. red i 52. strana, 22. red), a nazivaju se isto tako i عدلان, tj. dva notara, kao u dokumentu broj 6 (52. strana, 22. red) ili svaki za sebe kaže u potpisu da je احد عدول المحكمة tj. jedan od pouzdanika suda, odnosno sudski notar, kao u dokumentu broj 16 (108. strana, 13. i 19. red).

I na kraju još nešto. Iako je Bajraktarević u članku *Odgovor na napis »Da li se Zadrani spominju u Hiljadu i jednoj noći«* (Prilozi za orijentalnu filologiju, sv. X—XI, Sarajevo 1960—61, str. 273—277) uporno tvrdio da u Hiljadu i jednoj noći pomenuta riječ جوردنه ne znači nipošto Livorno, kako sam ja na osnovu ovih dokumenata bio utvrdio, nego da znači »Zadrani«, on se u prevodu ovog doku-

menta (20. strana, 14. red) ovog puta poveo za mnom i riječ الجرنه pročitao *al-Gurnah* i preveo *Ligurno, Livorno*.

Kakve izgledaju Bajraktarevićeve napomene uz pojedine dokumente, neka nam posluži kao primjer njegova prva napomena uz ovaj prvi dokument. On kaže (21. strana): *na poleđini ovog dokumenta, koji je u arhivu označen sa Ar. 11, stoji: este es el solito de la casa del Cadi de antonio de giouano micai Lubici de f (ili p?) 174 1/4. Jedan kolega i poznavalac dubrovačkih prilika misli da je ovo verovatno rešenje za Jovana Mihova Ljubića koji je tamo bio počasni dubrovački konzul kao što je često bilo u praksi.*

Mi ne znamo šta je Bajraktarević tome kolegi i poznavacu dubrovačkih prilika pričao o sadržini ovog dokumenta, koji nije, kako smo vidjeli, uopšte shvatio, pa ga naveo da tako šta pomisli. Ali je svakom, ko zna arapski, jasno zašto je navedena španska rečenica napisana na poleđini ovog dokumenta. Dubrovački konzul u Alžiru Jozef Moše isplatio je, kako smo vidjeli, 105 rijala za Antunov otkup iz ropstva, a njemu je dao još 69 1/4 rijala za troškove, što ukupno iznosi 174 1/4 rijala. Antun je potvrdio da će vratiti konzulu novac koji je on dao za njegov otkup i troškove, kako to izričito piše u ispravi. Kada je Antun stigao u svoju zemlju i donio ispravu o svome oslobođenju iz ropstva, onda je neko, pozvan za to, vjerovatno u Dubrovniku, jer zna i čiji je Antun i kako se zove, konstatovao na poleđini dokumenta da se Antun Ivana, Mihova Ljubić kadijinim rješenjem zadužuje sa 174 1/4 pezosa, sumom koju je za Antuna bio platio dubrovački konzul u Alžiru.

2

U drugom dokumentu, u presudi šerijatskog suda u Aleksandriji kojom se potvrđuje da je valjana isprava podnesene sudu na ocjenu valjanosti — u Bajraktarevićevom reprodukovanom tekstu nalaze se sljedeće greške:

U kadijinoj ovjeri stoji pogrešno: المولخلافه, a treba: المولىخلافه ; u 1. redu stoji pogrešno: , وتحرف , a treba: تحرير ; u 6. redu stoji pogrešno: الوثيق , a treba: يومئذ ; u 10. redu stoji pogrešno: المذمل , a treba: المذيل ; u 11. redu stoji pogrešno: , وجاوش , a treba: جاوئش ; u 12. redu stoji pogrešno: زمان , a treba: زيان ; u 16. redu stoji pogrešno: الربايي , a treba: الشهايي ; u 18. redu stoji pogrešno: عن اثنيهما , a treba: تحدثها , a treba: تحدثها ; u 22. redu stoji pogrešno: , طابما , a treba: طابما ; u 35. redu stoji pogrešno: كفردهم , a treba: بمفردهم , zatim: انفه , a treba: بنفسه ; u 36. redu stoji pogrešno: والاستحقاقا , a treba: بسبب i طلب , a treba: طلبت , ولااستحقاقا , zatim: سبب ; u 37. redu stoji pogrešno: , جازه , a treba: اجازة , zatim: قوله

a treba: *على نفسه*, a treba: *على ثقة* ا والزم العمل, a treba: *والزام العمل وقواه*.

Ni ovaj drugi dokument (25—29. strana), koji predstavlja presudu šerijatskog suda u Aleksandriji iz 1760. godine, Bajraktarević nije shvatio ni u cjelini ni u pojedinostima, kako se to jasno vidi iz njegova regesta i prevoda ovog dokumenta. Presudom se potvrđuje da je valjana pismena isprava podnesena sudu na ocjenu valjanosti. Tekst podnesene isprave napisao je notar Šemsuddin Muhammed Seid, a potpisala su je tri svjedoka, u kojoj je, pored ostalog, napisano: da se izvjesni Hadži-Ibrahim Al-Kardāvija kao punomoćnik svoje sestre i njezine malodobne djece, udove umrlog Ahmeda Sahlūle, nagodio s dubrovačkim kapetanom Suknićem da ovaj isplati 110 rijala kao naknadu za umrlog Ahmeda izgubljenog muža njegove sestre, jer je navedeni dubrovački kapetan na izvjestan način bio odgovoran za Ahmedovu smrt. Naime, kapetan je bio unajmio Ahmeda da izvadi sidro koje je bilo palo u more, ali se ovaj, zarativši, udavi u moru. Navodi se dalje da je punomoćnik Al-Kardāvija od dubrovačkog konzula u Aleksandriji primio iznos novca koji je dogovoren s kapetanom Suknićem i da punomoćnikova sestra i njezina malodobna djeca nemaju šta više da potražuju od dubrovačkog kapetana. Iz Bajraktarevićeva regesta i prevoda izlazi nešto drugo: da se nagodba vrši u šerijatskom sudu pred kadijom i da u sud dolaze stranke i svjedoci, mada je na kraju kadijine presude izričito navedeno da je isprava, podnesena sudu na ocjenu valjanosti, napisana sredinom mjeseca džumadal-ūla, a da je presuda o valjanosti nagodbe navedene u ispravi izdana posljednjih dana istoga mjeseca 1173. godine po Hidžri.

Ističemo odmah da je sudska rješenja teško shvatiti, a još teže doslovno prevesti. Ovo zbog toga što su ta rješenja od početka do kraja, u stvari, jedna rečenica. Prva rečenica, na primjer, u ovoj presudi *بعد ان اطلع* (4. red), koja slijedi iza pristupa u kome je navedeno koji šerijatski sud i u kome gradu rješava o predmetu, ima svoj *مطلق مفعول* tek na kraju 36. reda, kada je završeno navođenje sadržine isprave koja je podnesena sudu na ocjenu valjanosti, jer je tek tada rečeno: *الاطلاع الشرعي*. Znači da prvu rečenicu treba prevoditi na naš jezik kao da je rečeno: *بعد ان اطلع الاطلاع الشرعي*, tj.: Pošto se (kadija) upoznao zakonskim upoznavanjem, tj. na način koji šerijat propisuje.

Bajraktarević je već početak dokumenta *بعد ان اطلع* pogrešno preveo: *... isleđivao je*, mjesto: »pošto se upoznao« ili »pošto je pročitao«, pa je čitav dokument pogrešno preveo. Nemoguće je, zbog prostora, navoditi čitave rečenice koje su duge, a koje je Bajraktarević pogrešno preveo, pa ćemo se ovaj put zadovoljiti s nekoliko pogrešno prevedenih riječi. U tekstu navedenu riječ *الذيل* (10. red), koja je atribut ranije spomenute riječi *التمسك*, tj.: »isprava na čijem se dnu nalaze« (potpisi svjedoka), Bajraktarević je pogrešno

dešifrovao المذل , smatrajući da je navedena riječ atribut notara poznatog kao Ibnu l-Mufti i onda to preveo: *Muftić usporavač*, mada to ne znači ništa. Slično tome u 22. redu navedenu riječ طاعما , koja znači »dragovoljno«, Bajraktarević je dešifrovao طاعما i preveo *s utiskom pečata*, mada ni to ne znači ništa.

Iako Bajraktarevićev prevod ovog dokumenta vrvi raznim greškama, navešćemo još jedan primjer iz kojeg se vidi da Bajraktarević ponekad izbjegne da prevede riječi koje je pogrešno dešifrovao. U 35. redu ovog dokumenta stoji: والقبطان المزبور بنفسه فريق ثان što znači: »a navedeni kapetan je sam za sebe druga stranka.« Bajraktarević je navedenu rečenicu dešifrovao: والقبطان المزبور انقه فريق ثان i preveo: *a napred označeni kapetan kao druga stranka (u sporu)*. Ako bi se citirana rečenica prevela onako kako ju je Bajraktarević dešifrovao, onda bi doslovan prevod morao da glasi: »a navedeni kapetan, njegov nos, je druga stranka«.

A sada riječ-dvije o Bajraktarevićevom prevodu turskog teksta koji se nalazi u pečatu kadije koji je ovjerovio presudu. Turski tekst u pečatu: او مار سندن الهي لطف بيجد بو عبد عاجزك سيد محمد ١١٥٤ , a koji znači: »Od tebe se nada, Bože moj, beskrajnoj milosti ovaj tvoj nemoćni rob sejjid Muhammed, 1154«, Bajraktarević je tačno dešifrovao, ali pogrešno preveo: *Od tebe se nada, moj Bože, Bezgraničnoj milosti Bu Abd, tvoj nemoćni sejjid Muhammed 1154*, i u napomenama uz ovaj dokument (29. strana) napisao: *U pečatu kadije Muhammeda koji je naj t u r s k o m jeziku stoje i reči Bu Abd a to je njegov naziv po sinu, tzv. kunja, i znači Otac Abdov (Abdullahov)*. Međutim, u tekstu navedena riječ بو je turska pokazna zamjenica, a ne arapska riječ أبو i ne radi se ni o kakvoj kunji, kako to Bajraktarević misli. I u sljedećem, trećem po redu dokumentu, Bajraktarević je pogrešno i dešifrovao i preveo u kadijinom pečatu turski tekst.

3

U trećem dokumentu, u presudi šerijatskog suda u Aleksandriji kojom se kazuje da je valjana punomoćnikova izjava u sudu, da je njegov davalac punomoći trojici dubrovačkih mornara oprostio što mu je u pristaništu carinarnice u aleksandrijskoj luci nehotice bačena vreća duhana na desnu nogu i prebila mu je — u Bajraktarevićevom reprodukovanom tekstu nalaze se sljedeće greške:

U kadijinom ovjeri stoji pogrešno: المولخلافه , a treba: المولىخلافه ; u kadijinom pečatu stoji pogrešno: دل غنجه اسمعيل , a treba: دل غنجه باغ دل ; u 1. redu stoji pogrešno: حروف , a treba: الحروف ; u 6. redu stoji pogrešno: جاوش , a treba: جاويش ; u 7. redu stoji pogrešno:

بالضوار , a treba: بالشعاع; u 8. redu stoji pogrešno: على ثقة , a treba:
 باي شعاع; u 10. redu stoji pogrešno: على نفسه , a treba: باي شعاع;
 u 12. redu stoji pogrešno: عنه , a treba: عندي; u 13. redu stoji pogrešno:
 المعلقة له , a treba: المعلقة; u 16. redu stoji pogrešno: المحونه , a treba:
 المشحونه; u 19. redu stoji pogrešno: جولان , a treba: جوالان;
 u 20. redu stoji pogrešno: جوالان , a treba: جوالان;
 u 21. redu stoji pogrešno: كفردها , a treba: خطا , a treba:
 خطا; u 23. redu stoji pogrešno: طلبت , a treba: طلبت; u 24. redu stoji
 pogrešno: خطا , a treba: خطا; zatim: ليس; u 25. redu stoji pogrešno:
 من بعد , a treba: ليس له عليهم; u 27. redu stoji pogrešno: الفاطمة , a
 treba: الفاطمة; u 30. redu stoji pogrešno: بخدمة , a treba: المدحضة;
 u 31. redu stoji pogrešno: بخدمة , a treba: بخدمة; u 32. redu stoji
 pogrešno: جاوش , a treba: جاوش; u 33. redu stoji pogrešno: بخدمة , a
 treba: بخدمة; u 34. redu stoji pogrešno: بذلك , a treba: لذلك; u 36. redu
 stoji pogrešno: قبولا , a treba: سيولا.

Ni ovaj treći dokument (33—36. strana) Bajraktarević nije shvatio ni u cjelini ni u pojedinostima, kako se to vidi iz njegova registra i prevoda.

Na poleđini ovog dokumenta nalazi se registar na talijanskom jeziku, koji je Bajraktarević u napomenama uz ovaj broj u cijelosti donio (36. strana), ali ga nije uvažio. Za njega kaže da je netačan, i da tako sav talijanski sadržaj predstavlja krivo slučaja. Kako ćemo, međutim, odmah vidjeti, Bajraktarevićev registar i prevod, a ne talijanski, predstavljaju krivo slučaja. Navodeći netačno da riječ duhan u arapskom tekstu ne znači duhan za pušenje, već da ovdje znači »dim, gusta para, para«, osnovnu rečenicu u tekstu dokumenta, iz koje se jasno vidi o čemu se radi u presudi:

ان موكله الحاج على بن احمد كشكته العتال المصاب المذكور اسقط حقه و عني عن كل من
 الثلاثة النصارى الدورية البحرية و هم بولوا يلاقى و نكولا دودا و فرنسيسكو سيسى
 الدميين من طائفة قبوطان تونسيس فاورى الدويره رئيس المركب المشحونه بالدخان
 المرساه الان يميناء كرك ديوان الثغر بسبب كسر عظمة رجل موكله اليميني الحاج على
 كشكته العتال المصاب فى رجله المذكورة بعد صدور الكشف عليه ظاهرة بالمجلس المشار
 اليه قبل تاريخه حمل عتل جوالان الدخان لتقلها من اثقالة كرك الثغر مع حمل العتالين

فرمى عليه جوال من الدخان باتقالة الشعر المرقوم اصابه في رجله اليمني المذكورة خطامن
غير عمد بقضاء الله و قدره اسقاطا و عفوا شرعيين

Bajraktarević je sasvim pogrešno preveo (red 14—21): *njegov vlastodavac hadži Ali(ja) sin Ahmeda Keške, pomenuti povređeni nosač, odu staje od svoga prava i oprašta svakome od trojice dubrovačkih mornara-hrišćana, a to su Bavlo (= Paolo) Milati, Nikola Duda (Doda?) i Fransiko Sisi, zimmije iz družine kapetana Tonin-a (Tonis-a?) Flori-a, Dubrovčanina, starešine broda s kojim se vrše eksperimenti s parom i koji se usidrio sada u pristaništu gradske carinarnice, u vezi preloma kuka na desnoj nozi svoga vlastodavca hadži Alije Keške, nosača povređenog, kako je rečeno, u desnu nogu.*

Posle izvršenog isleđenja o ovome, utvrđeno je u navedenom zasedanju pre donjeg datuma da je, usled nošenja tereta i kruženja pare, brod bio odmaknut od skele lučke carinarnice, sa teretom nosača zajedno, a jedna struja pare da je na njega bacila skelu (pokretni mostić) u pomenutoj luci i pogodila ga, kako je rečeno, u desnu nogu, nesrećnim slučajem, bez predumišljaja, božjom odlukom i rešenjem (= jer je tako bilo suđeno). Tako je (pomenuti punomoćnik) dao odustanak i oprostjenje na zakonom propisani način.

Navedena rečenica teksta, međutim, treba da glasi u prevodu: »Da se njegov davalac punomoći, pomenuti i unesrećeni hamal Hadži-Alija, sin Ahmeda Keške na zakonu propisan način odrekao svoga prava i da je na zakonu propisan način oprostio svoj trojici kršćana, dubrovačkih mornara koji su zimmije: Pavlo Jelati, Nikola Duda i Francisko Sisi iz družine kapetana Tunsicića Florija, Dubrovčanina, starješine lađe natovarene duhanom, usidrene sada u pristaništu carinskog ureda u luci — u vezi sa prelomom kosti desne noge njegovoga davaoca punomoći Hadži-Alije Keške, hamala, povrijeđenog u njegovu spomenutu nogu — pošto je izvršen javno uviđaj nad njim u gore spomenutom sudu prije datuma (ove presude) — što je, prenoseći vreće duhana, kada su sa ostalim hamalima prenošene iz pristaništa carinarnice u luci, bačena na njega vreća duhana u pristaništu pomenute luke, koja ga je pogodila u njegovu rečenu desnu nogu, i to nehotice, ne namjerno, Allahovom voljom i odredbom«.

Ovog puta smo naveli dva pasusa iz Bajraktarevićeva prevoda ovog dokumenta, mada je trebalo da bude jedan, jer je u pitanju jedna rečenica, da se vidi kako Bajraktarević prevodi ove arapske dokumente. Iz njegova prevoda jasno se vidi da on ne pazi gdje započinje, a gdje se završava koja rečenica i da jednostavno u prevod unosi riječi i čitave rečenice kojih nema u tekstu. Zato ćemo se malo zadržati kod citiranog prevoda, jer se sa sličnim pogrešnim prevodima susrećemo i u ostalim dokumentima, a nemoguće je, zbog prostora, upozoriti na sve pogreške u prevodu. Vrlo je zanimljivo da Bajraktarević ne zna jednu vrstu objekta u arapskom jeziku, takozvani مفعول مطلق (unutrašnji objekt), što spada u elementarno znanje iz arapske gramatike. To se vidi u citiranom prevodu, a i na drugim mjestima u kojima je ovaj objekt spomenut (na primjer, u dokumentu broj 4, strana 42, red 16). Zbog toga je Bajraktarević

pogriješio kad je već u prvoj rečenici svoga citiranog prevoda rekao: *njegov vlastodavac hadži Ali(ja) sin Ahmeda Keške, pomenuti povređeni nosač odustaje od svoga prava i oprašta . . .*, a propustio da dva unutrašnja objekta od glagola »odustati« i »oprostiti« prevede ondje gdje im je mjesto, već ih preveo na kraju citiranog pasusa kao posebnu rečenicu: *Tako je (pomenuti punomoćnik) dao odustanak i oprostjenje na zakonom propisan način*. Ovakvim prevodenjem Bajraktarević je izmijenio smisao teksta. Punomoćnik nije dao odustanak i oprostjenje, pošto nije imao ni prava na to, nego je u sudu izjavio da je njegov davalac punomoći na zakonu propisan način odustao od svoga prava i na zakonu propisan način oprostio svoj trojici kršćana dubrovačkih mornara.

Osim toga, u citiranoj rečenici čitljivo napisane riječi: ريس المركب المشحونة بالدخان, tj.: »starješine broda natovarenog duhanom«, Bajraktarević je pogrešno dešifrovao, i preveo: *starješine broda s kojim se vrše eksperimenti s parom*. Ovakovo pogrešno dešifrovanje navelo ga je da riječ عظمة prevede pogrešno *kuk*, da tursku, zapravo perzijsku riječ جوال (koja je prvi put navedena u tekstu u obliku arapskog pravilnog prulara ženskog roda: جوالات, a drugi put u obliku singulara: جوال i koja znači vreća) pogrešno dešifruje جوالان i prevede »kruženje«, a da drugi put navedenu riječ جوال pogrešno prevede »struja«. I kako bi, uopšte, jedna struja pare bacila na nosača skelu i pogodila ga u desnu nogu bez »predumišljaja«!?

Kako smo vidjeli, Bajraktarević je pogrešno pročitao i dešifrovao ovaj dokument. Pogrešno prevodenje citiranog teksta navelo ga je da je u napomenama uz ovaj broj (36. strana) napisao i ovo: *Naravno, ceo dokumenat ilustruje doba pokusa s parom na brodovima, dok engleski inženjer Robert Fulton nije 1807 uveo parnu snagu za pogon lađa*. Billa bi, svakako, senzacija za naše historičare da su Dubrovčani vršili pokuse s parom na svojim brodovima u jednom dalekom gradu, čak u Aleksandriji, i to u vrijeme kad se R. Fulton nije bio ni rodio. U dokumentu se, međutim, nigdje ni jednom riječi ne pominje da su eksperimenti vršeni na dubrovačkom brodu. Dubrovčani su tek 1885. godine u inostranstvu kupili prvi parobrod, u što se može uvjeriti svako ko posjeti Primorski muzej u Dubrovniku.

Osim u citiranom prevodu, Bajraktarević je i u ostalim dijelovima preвода često griješio. Da bi koliko-toliko ublažio svoj netačan prevod, Bajraktarević je u napomenama uz ovaj broj (36. strana) napisao čak i ovo: *Arapski tekst ovog dokumenta o poravnanju je takav da je na više mesta silio na konjekture, pa je zato gde-gde prevod više po smislu nego po onome što original samo nagoveštava*.

Arapski tekst ovog dokumenta je sasvim razumljiv i ne sili prevodioca ni na kakve konjekture i ni na kakvo prevodenje po smislu. Bajraktarevića je, uzgred budi rečeno, arapski tekst ovih dokumenata stalno silio na konjekture, pa je i njegov prevod mnogih

drugih dokumenata rađen više po smislu nego po onome što original kaže.

4

U četvrtom dokumentu, u ugovoru o zakupu lađe patače jednog dubrovačkog kapetana od strane dvojice marokanskih trgovaca, i o poništenju toga ugovora — u Bajraktarevićevom reprodukovanom tekstu nalaze se sljedeće greške:

U 3. redu stoji pogrešno: برجينه , a treba: رجينه ; u 4. redu stoji pogrešno: الضيق بخلق العادي , a treba: الكاين بخلق الوادي , zatim: بموضع , a treba: لموضع ; u 6. redu stoji pogrešno: مسعر , a treba: سعر ; u 8. redu stoji pogrešno: و قلبا مكثرهما و رضيايه , a treba: و قلب أكثرهما و رهنيايه , u 9. redu stoji pogrešno: الاستماريه , a treba: الامتاريه ; u 10. redu stoji pogrešno: عند الاستينا , a treba: عنها شيئاً , zatim: مديرة استماريه , a treba: و المصروف ; u 12. redu stoji pogrešno: و المعروف , a treba: الحمر ; u 13. redu stoji pogrešno: الخمس , a treba: على الريح و الحمر ; u 14. redu stoji pogrešno: وقع , a treba: وضع , zatim: و بتايه الماء , a treba: و بتاي الماء ; u 15. redu stoji pogrešno: كنت فاقروا , a treba: بحال جواز ; u 16. redu stoji pogrešno: فجاز جواز , a treba: القيل , u 17. redu stoji pogrešno: الاقالة ; u 20. redu stoji pogrešno: الاحطي , a treba: وقعت . u 24. redu stoji pogrešno: وقعت . u 25. redu stoji pogrešno: وقعت .

Tridesetak krupnih grešaka koje je počinio u dijelu u kojem reprodukuje tekst ovog relativno kratkog dokumenta, ubjedljivo ilustruju neodgovoran postupak profesora Bajraktarevića. Iako je shvatio da dokument predstavlja ugovor o zakupu jedne dubrovačke lađe od strane dvojice dubrovačkih trgovaca, Bajraktarević je, kad god mu se pružila prilika, zbog pogrešnog čitanja teksta, pojedine riječi i rečenice pogrešno i dešifrovao i preveo. Zanimljivo je da se Bajraktarević nije u napomenama ni jednom riječi osvrnuo na to što njegove pogrešno reprodukovane riječi, pa i čitave rečenice, u arapskom jeziku ne znače baš ništa, ili, ako nešto znače, nije im mjesto u tom dijelu teksta. Rečenice u dijelu u kom reprodukuje arapski tekst: الضيق بخلق العادي (4. red), و قلب أكثرهما و رهنيايه (8. red), فجاز جواز (16. red), كنت فاقروا (16. red), عند الاستينا و مديرة استماريه (10. red), itd. itd. ne znače u arapskom jeziku baš ništa.

Odmah u početku navedena je vrsta broda البطاش svojina dubrovačkog kapetana Kazilarija. Bajraktarević je tu riječ preveo: *stražarica (carinska) lađa*. Riječ البطاش je, međutim, talijanska riječ: *patachio*, i to je naziv jedne vrste veće jedrenjače, koju su Dubrovčani zvali *patača*. Poznato je da Arapi tuđi glas »p« označavaju svojim slovom ب a »č« svojim slovom ش i sasvim je jasno što su *pataču* zvali بطاش. Rečenicu: الكاين بحلق الوادي Bajraktarević je dešifrovao: الضيق بحلق العادي, iako to u arapskom jeziku ne znači ništa, i proizvoljno preveo: *uska i obična obluka* (4. red). Citirana rečenica, međutim, treba da glasi u prevodu: »koja se (lađa *patača*) nalazi u luci Halku l-vādī«. Rečenicu: و قلبا مكرها و رضيايه Bajraktarević je dešifrovao: و قلبا اكثرها و رهنايه, mada to u arapskom jeziku ne znači baš ništa, i preveo: *Tako je bilo njihovo unajmljivanje (lađe) i tako su ga utanačili* (8. red). Citirana rečenica, međutim, treba da glasi u prevodu: »njih dvojica su dobro pregledali lađu koju su uzeli u zakup, i ona im se sviđjela«. Prva riječ u citiranoj rečenici قلبا dolazi od glagola قلب - يقب koji znači »prevrnuti«, »preturiti«. Ali navedeni glagol isto tako znači i »dobro pregledati«, »zaviriti u svaki ugao«, kao što i glagoli »prevrnuti« i »preturiti« u našem jeziku imaju, slučajno, isto značenje. Kaže se: »Prevrnuo sam cijelu sobu, ali nigdje knjige«, i: »Preturio sam sve džepove, ali nigdje olovke«.

U ovom dokumentu upotrijebljene su i neke strane riječi, koje su se upotrebljavale u mediteranskom prometnom govoru. Iako je na jednom mjestu u uvodu (14. strana), kad je govorio o stranim riječima upotrijebljenim u ovim dokumentima, rekao: *Međutim, te strane reči ne smetaju ni čitaocu ni prevodiocu*, Bajraktarević je ipak nekoliko stranih riječi navedenih u ovom dokumentu jednostavno »poarapio« i proizvoljno preveo. Tako je stranu riječ: امتاريه (emtarija, emtorjo), koja znači »zakup«, dešifrovao kao arapsku riječ: صوره امتاريه i preveo: *pozajmica* (9. red), riječi: مدبره امتاريه (sobra emtarija), koje znače »produženje zakupa«, dešifrovao je استعاريه što u arapskom jeziku ne znači baš ništa, i preveo: *odlaganje (rok) ukrcavanja*, dva puta pomenutu riječ مراته (murata, koja znači »bok lađe«, »ograda lađe po širini«, u tekstu: من المرانته للمرانته = od boka do boka lađe) smatrao je arapskom i preveo: *s vremena na vreme* (15. red), a riječi كتر باندا (contra banda) koje znače »krijumčarena roba« dešifrovao je كنت فاقروا, što u arapskom jeziku ne znači na tom mjestu ništa, i preveo *glomazno*.

Ako bismo navodili i sve ostale greške koje je Bajraktarević učinio u djelu u kome reprodukuje tekst ovog dokumenta i u pre-

vodu, trebalo bi nam vrlo mnogo prostora. Zato ćemo, ilustracije radi, navesti još kako je preveo dvije-tri rečenice kojima se završava ugovor o zakupu lađe. Tekst kraja ugovora (12. do 16. red):

والمصروف الذي من عارفت الرزق و الذي من عارفت المركب بتونس و طرابلس
و اسكندرية يخرج من الوسط و الريح يكون نصفه لهما و نصفه للرئيس و كذا الخسر
ان وقع و تكون محاسبتهم على الريح و الخسر بمقتضى قائمة الوسط متاع اليازجى و يكون
وضع النقم و بتاتي الماء في فم الفسقيه من المرائه للمراته و الوسط الذي بالكمرة يكون سلعة
خفيفة لا ثقيلة و لا يوسقوا ما هو ككثر باندوا اتفاقا تماما شهد على اشهادهم بذلك بحال جواز

Bajraktarević je ovako preveo:

Onaj uobičajeni prihod od tarife (takse) za robu i onaj od tarife za lađu u Tunisu, Tripolisu i Aleksandriji obračunace se prosečno, a pola dobitka pripada njima dvojici, a (druga) polovina kapetanu, isto tako i uzimanje petine (od čijeg imanja) ako ga bude. Njihovo obračunavanje biće na prijateljski način (?), a petina prema registru utovara je pisareva. S vremena na vreme biće prilika za udešavanje («ukrašavanje») i sudovi (burad) vode na otvoru vodoskoka (cisterne). Onaj teret koji je numerisan treba da bude laka a ne teška roba, te da ne utovaraju ono što je glomazno.

Ovo su izjavili slažući se u svemu, pred svedocima koji su prisustvovali i tako je usvojeno kao punovažno ono što je ovde (izloženo).

A evo kako treba da glasi prevod citiranog dijela ugovora: »Trošak koji se bude odnosio na robu i onaj koji bude u vezi s lađom u Tunisu, Tripolisu i Aleksandriji isplatiće se srazmjerno. Polovina dobitka će pripasti njima dvojici, a polovina kapetanu, a tako isto biće postupljeno u slučaju gubitka, ako ga bude. Njihovo obračunavanje dobitka i gubitka biće prema tome kako bude proizlazilo iz pisareva popisa tovara. Od boka do boka lađe oko otvora pumpe (rezervoara) staviće se bačve za vodu. Tovar koji bude u kameri biće laka, a ne teška roba, i neće tovariti krijumčarenu robu.

Potvrđuje da su oni, u propisanom obliku, izjavili tako.«

(Potpis notara)

U petom dokumentu, u zaštitnom pismu marokanskog prestolonasljednika Jezida, koje daje pravo dubrovačkom kapetanu Đ. Kazilariju da može u svrhu trgovanja uploviti u sve marokanske luke zato što je besplatno u Tripolisu ukrao u svoju lađu stotinu siromašnih marokanskih hadžija — u Bajraktarevićevom reprodukovanom tekstu nalaze se sljedeće greške:

U 3. redu stoji pogrešno: يجب , a treba: يجب , zatim: سده , a treba: ابو عبده أسده الله , a treba: ابو عبد الله ; u 4. redu stoji pogrešno: عبده , a treba: عبد الله , zatim: وحفظنا , a treba: وحفظ ; u 6. redu stoji pogrešno: نحن , a treba: نحن ; u 12. redu stoji pogrešno: ودأكيدر , a treba: ودأكيدر ; u 15. redu stoji pogrešno: المتدين , a treba: المتدين .

Iako u dijelu u kome reprodukuje tekst ovog dokumenta nije griješio onoliko koliko u drugim dokumentima, i ovo nekoliko navedenih grešaka je dovoljno da nam pokaže kako se Bajraktarević odnosi prema arapskom jeziku. Pisar dokumenta je, odmah poslije Besmele, iznad drugog i trećeg krupnijim slovima napisanog retka iznio i napisao iz poštovanja četiri puta riječ الله kojoj je sve četiri put mjesto u drugom i trećem redu. Bajraktarević to nije uočio i u dijelu u kom reprodukuje tekst, pored ostalih grešaka, riječi الله nije napisao ondje gdje im je mjesto. Početak dokumenta glasi poslije Besmele:

بامر من يجب لله سده الله وهو ابو عبد الله يزيد بن السلطان محمد بن السلطان عبد الله بن السلطان
اسماعيل ابد الله غزه و حفظ منه حوزة

Bajraktarevićev prevod glasi ovako:

Po naređenju onoga čije je zasedanje na presto neophodno, a to je Abu Abdillāh Jezid sin sultana Muhammeda, sina sultana Abdullāha, sina sultana Ismā'ila — da mu Bog ovekoveči moć, a nas da sačuva svojom milošću od svoga uzimanja!

Prevod navedenog teksta treba, međutim, da glasi ovako:

»Po naređenju onoga koji voli Allaha, Allah ga uputio na pravi put, a on je Ebu Abdillah Jezid, sin sultana Muhammeda, sina sultana Abdullaha, sina sultana Isma'ila, Allah podržao navijeke njegovu (sultana Muhammeda) moć i sačuvao svojom blagodat njegovu državu!«

Rečenicu: وذلك عند ما عجز عريف طرابلس على باي عن حمل الحجاج المذكورين Bajraktarević je preveo: *Naime, kada lučki starešina u Tripolisu Ali baj nije mogao da ukrca pomenute hadžije* (9. i 10. red). Prevod navedene rečenice treba, međutim, da glasi: »... i to u vrijeme kad je tripolitanski vladar Ali-baj oklijevao da ukrca navedene hadžije«. Riječ عريف ne znači lučki starešina, kako to Bajraktarević navodi, nego je to titula za manjeg vladara. Ovdje je riječ o tripolitanskom vladaru Ali-paši (1754—93) iz dinastije Karamanlija, koji su samostalno vladali Tripolisom od 1711—1835. godine. Zatim riječ عجز u citiranoj rečenici ne znači »nije mogao« kako to Bajraktarević prevodi (ako »nije mogao«, onda je imao opravdanje i ne bi mu se kasnije u tekstu prigovaralo što nije hadžije ukrcao), već znači »oklijevao je, skanjivao se je«.

Predposlednju rečenicu u tekstu:

و هو السلطان ابو عبد الله سيدنا محمد بن السلطان سيدنا و مولانا عبد الله بن السلطان مولانا اسماعيل

Bajraktarević je ovako preveo: *Ovo (izdaje) sultan Abu 'Abdillāh (ispušteno u originalu: Jezid, sin) našeg gospodara Muhammeda, sina sultana našega gospodara i našega mule 'Abdullāha, sina sultana našega mulle Ismāīla.*

U citiranoj rečenici, koja je smislom vezana za prethodnu rečenicu u tekstu, u kojoj se govori o ocu prestolonasljednika Jezida, o sultanu Muhammedu, tadašnjem vlastodršcu Maroka, nije ništa ispušteno. Ona glasi u prevodu: »... a on je sultan Ebu Abdillāh, naš gospodar Muhammed — sin sultana, našega prvaka i gospodara Abdullāha, sina sultana našega gospodara Ismāīla.

U originalu, dakle, nije ništa ispušteno i Bajraktarević je počinio grešku kada je, ne shvatajući tekst, u prevodu naveo da je ispušteno u originalu: *Jezid, sin*. Zar bi u ono doba ostala na ramenu glava prestolonasljedniku koji je u jednoj javnoj ispravi još za živa oca, sultana nazvao sebe sultanom?

6

U šestom dokumentu, u zvaničnoj izjavi petorice uglednih ljudi u Tunisu pred dvojicom notara u kojoj se kaže da je lađa iz koje su se iskrcale marokanske hadžije iz Tetuana i Salea zbog svađe s kapetanom lađe bila francuska a ne dubrovačka — u Bajraktarevićevom reprodukovanom tekstu nalaze se sljedeće greške:

U legendi Ali-pašina pečata stoji pogrešno: البلايا , a treba: البرايا , zatim: القضايا , a treba: العطايا ; u 1. redu stoji pogrešno: شهيد به , a treba: الوحيه ; u 4. redu stoji pogrešno: حميره , a treba: الحثني ; u 7. redu stoji pogrešno: المكرب , a treba: المركب ; u 9. redu stoji pogrešno: مآ , a treba: لما ; u 10. redu stoji pogrešno: في مركب , a treba: في البر ; u 11. redu stoji pogrešno: يريدوا , a treba: ضررحصل لهم ; u 14. redu stoji pogrešno: ويريدوا , a treba: فن , zatim: طبق ; u 19. redu stoji pogrešno: الرجلين , a treba: مسئولة , a treba: العدلين الاعدلين ; u 21. redu stoji pogrešno: الاجلين , zatim: محروسة ; u 24. redu stoji pogrešno: والحلاقة , a treba: والملاذ , zatim: في ملك , a treba: الامجد , u 26. redu stoji pogrešno: من , a treba: بن , zatim: في ملكه ,

a treba: الجنان ; u 27. redu stoji pogrešno: الجنات , a treba: الأكبر .

Bajraktarević je već u dijelu u kome reprodukuje tekst pogrešno dešifrovao legendu u pečatu tuniskog vladara Ali-baja i, razumije se, pogrešno preveo. Iako muslimani vjeruju da Bog daje i dobro i zlo, i sreću i nesreću, oni u svojim molitvama ističu uvijek samo ono prvo, nikada drugo. U legendi jedan red glasi: يا رازق البرايا što znači: »O, ti, koji izdržavaš sva živa bića!« Bajraktarević ne samo što je ispreturao redove u legendi, već je navedene riječi pogrešno dešifrovao: يا رازق البلايا i preveo: O Ti koji daješ nevolje, iako ni jedan musliman ne bi tako nešto stavio u svoj pečat.

I prevod ovog, kao i ostalih dokumenata, vrvi krupnim greškama. Navešćemo samo dvije-tri. Odmah u prvom redu dokumenta rečenicu: حضر لدي شهيديه Bajraktarević je preveo: Kod mene pretstade kao svedok. Kako se u vrhu isprave nalazi pečat tadašnjeg tuniskog vladara Ali-baja, iz Bajraktarevićeva prevoda navedene rečenice moglo bi se lako razumjeti da su u ispravi nabrojena petorica svjedoka »predstala« pred samog Ali-baja«. Međutim, nije tako. Prevod navedene rečenice treba da glasi: »Pristupili su kod dvojice notara (ove) isprave«, tj. kod dvojice pouzdanih koji će napisati i posvjedočiti sve ono što prisutni svjedoci izjave. U ispravi navedenih pet svjedoka je došlo dvojici notara (koji sebe u ispravi zovu شهودان i عدلان) koji su saslušali ono što su oni izjavili i jedan od njih dvojice je sve to napisao, navodeći na kraju da su njih dvojica dva notara u gradu Tunisu. To je sve bilo 1. muharrema 1194. Kako je ova zvanična isprava imala međunarodni karakter, Ali-paša je dozvolio da se jedan njezin prepis da Dubrovčanima, ovjerovivši ga prethodno u vrhu svojim pečatom, i dvojica notara su to konstatovali, i to na kraju isprave, a onda su ispravu potpisali, označivši datum izdavanja prepisa isprave.

Prilikom dešifrovanja, transkripcije i prevoda vlastitih imena, navedenih u ovim dokumentima, Bajraktarević često griješi. Navešćemo samo jedan primjer. Ime petog svjedoka koje glasi: حميده دخان الحنفي (4. red) Ḥmīda Duḥḥān Al-Ḥatfī Bajraktarević je dešifrovao: Dim od obe smrti, pročitao Ḥumajrah Duḥḥān al-ḥatfejn i preveo: Dim od obe smrti. Prva riječ, samo ime حميده izvedena je od korijena حمد iz kojeg su izvedena i mnoga druga imena, da navedemo neka: حموده, محمود, حميده, حميدي, حماد, حامد, أحمد, محمد, محمد, حمدون itd. Druga riječ دخان je svjedokov nadimak, dok riječ الحنفي označava svjedokovu plemensku pripadnost, njegovo prezime.

Navešćemo sada samo dvije rečenice koje je Bajraktarević pogrešno i reprodukovao i preveo, mada ih ima više. Rečenicu: و ذهبوا الى بلادهم في البر برضاهم و عن طيب نفس منهم من غير ضرر حصل لهم و لا خوف و لا روع

(10. i 11. red) Bajraktarević je, kako smo vidjeli, na četiri mjesta pogrešno dešifrovao, i preveo: ... *nego otputovaše u svoju zemlju na jednoj drugoj lađi prema svojoj želji i po svojoj miloj volji, bez pribegavanja svojim protivnicima i bez strave i bez straha*. Citirana rečenica treba, međutim, da glasi u prevodu: »... i odoše u svoju zemlju kopnom svojevoljno i drage volje, bez štete koja ih je zadesila i bez straha i bojazni«. Bajraktarevićevo reprodukovanje: من غير ضي
 خصامهم ne znači u arapskom jeziku baš ništa.

U posljednjoj rečenici u ovom dokumentu, koja u izvodima glasi:

نقلت هذه النسخة للحاجة الداعية لذلك عن اذن... سيدنا ابي الحسن على باي باشا... بن
 Bajraktarević je, pored drugih grešaka u dijelu u kome reprodukuje tekst, učinio zamašnu grešku kad je riječ بن (u tekstu المرحوم) pogrešno dešifrovao kao من i onda citiranu rečenicu preveo: *Ovaj primerak je prepisan radi ukazane potrebe za ovo, a po dozvoli... našeg sejjida Abu l-Hasana 'Ali baja paše... (Prepis je prema aktu) našeg blaženopočivšeg slavnog vladara sidî Husejn bāja*. Ta rečenica treba, međutim, da glasi u prevodu: »Ovaj primjerak je prepisan radi ukazane potrebe za to dozvolom... našeg gospodara paše Ebu l-Hasana Ali-bāja... sina našeg počivšeg gospodara, velikog Emîra sidî Husejn-baja«. Tuniski baj Ali-paša (1758—82), koji je stavio svoj pečat na ovaj dokument, treći je vladar iz dinastije Husejnija. Njegov otac Husejn-baj (1706—56), koji se spominje u dokumentu, stvarni je osnivač ove dinastije (zbog toga u tekstu ispred njegova imena piše: الامير الاكبر) i umro je dvije godine prije izdavanja ove isprave. U tekstu jasno piše da je isprava napisana 1. muharrema 1194, a da je ovaj prepis sačinjen 3. muharrema iste godine. Bajraktarević je u svome prevodu unio riječi: »Prepis je prema aktu našega blaženopočivšeg«, mada u ispravi izričito piše da je ovaj primjerak prepisan po odobrenju tadašnjeg tuniskog baja Ali-paše.

7

U sedmom dokumentu, u pismu tuniskog baja Ali-paša marokanskom sultanu Muhammedu, u kome se iznosi da nije tačno da je jedan dubrovački kapetan iskrao marokanske hadžije na tunisku obalu i onda pobjegao — u Bajraktarevićevom reprodukovanom tekstu nalaze se sljedeće greške:

U 6. redu stoji pogrešno: العالية , a treba: العلية ; u 8. redu stoji pogrešno: راكوزيو , a treba: راكوزين ; u 14. redu stoji pogrešno: بواقمهم , a treba: وكرينسا لهم ; u 15. redu stoji pogrešno: و الحرينا لهم , a treba: بواقمهم مع حجاج ; u 16. redu stoji pogrešno: صل , a treba: صلي .

U ovom dokumentu, koji je kopija, prepisivač je na nekoliko mjesta ispustio pojedine riječi ili ih je ispreturao. Bajraktarević, međutim, nije ni na jednom mjestu u svojim primjedbama uz ovaj broj ukazao na to. Osim toga, Bajraktarevićev prevod nekih rečenica nije dobar. Rečenicu:

و اعلام مقامكم بانه بلغنا من حاكم الدويره راكوزين دعاكم [الله انكم] عاتبتموه] لما ان
طرق سماعكم الشريف من ان مركبا من جنسه حملت ركبا مغاربه حجاج من اسكندريه

Bajraktarević je preveo: ... kao što drži i do obaveštenja vašeg Veličanstva, naime, stigla nam je vest za rektora Dubre — Raguze — da Vas (Bog) sačuva, negodovali ste već stoga ako je (pre) došlo do Vašega sluha! —, da je jedan brod njegove nacije ukrcao zapadno-afričke (maročke) hadžije u Aleksandriji (7, 8. i 9. red). Navedena rečenica treba, međutim, da glasi u prevodu: »... i javlja vašem Veličanstvu da nam je stigla vijest od kneza Dubrovnika, Raguze — Allah bdio nad Vama! — da ste ga ukorili zato što je do Vaših časnih ušiju doprlo da je jedna dubrovačka lađa ukrcala grupu marokanskih hadžija iz Aleksandrije« ...

Da Bajraktarević često ne vodi računa gdje započinje a gdje se završava koja arapska rečenica u ovim dokumentima, može nam poslužiti njegov prevod jedne rečenice ovog dokumenta. Rečenicu:

و فرض هروبه و تركه الحجاج كما قررنا لكم قبل تمكن الفرصة فيه لتحملت با مرهم
و لكرينا لهم مركبا تبلغهم لاياتكم المباركة

Bajraktarević je u prevodu povezo sa prethodnom i pogrešno preveo: ... od nameravanog begstva i od napuštanja hadžija, o čemu smo Vas (upravo) izvestili, još pre nego što bi on ulučio priliku za to; (inače) ja bih se zauzeo za njihovu stvar i odvojili bismo im jedan brod koji bi ih prevezao do Vašega blagoslovenoga kraja (13. i 14. red). Citirana rečenica treba, međutim, da glasi u prevodu: »A da se predpostavi da je on (kapetan) pobjegao i ostavio hadžije, kako smo Vam to izložili, prije nego što je mogao biti uhvaćen, ja bih se zaista pobrinuo za njih i našli bismo im pod kiriju kakvu lađu koja bi ih prevezla u Vašu blagoslovenu zemlju«.

8

U osmom dokumentu, u kojem se donosi izjava četmaestorice Alžiraca da su Dubrovčani najčestitiji moreplovci i da poštuju i cijene putnike muslimane bolje nego i jedan drugi kršćanski narod — u Bajraktarevićevom reprodukovanom tekstu nalaze se sljedeće greške:

U 3. redu stoji pogrešno: فراتره , a treba: برالترك ; u 6. redu stoji pogrešno: و بوقنون , a treba: و يوذنون ; u 9. redu stoji pogrešno: انهم , a treba: طاقة للكراء ; u 10. redu stoji pogrešno: انهم , a treba: الذي , zatim: حرمة , a treba: حرمة ; u 12. redu stoji pogrešno:

. أيام , a treba: يوم ; u 14. redu stoji pogrešno: اليوم , a treba: يوم .

U vlastoručnim potpisima svjedoka stoji pogrešno: u 1. potpisu: الزرداوي , a treba: عبد الهادي ; u 8. potpisu stoji pogrešno: عبد الحاج , a treba: الزرودي , zatim: طاب الله له ; a treba: كان الله له ; u 9. potpisu stoji pogrešno: سبلى , a treba: كان ; u 11. potpisu stoji pogrešno: سبلى , a treba: سيدي ; u 12. potpisu stoji pogrešno: حميره ابن الهذاني , a treba: حميده ابن المذاني ; u 13. potpisu stoji pogrešno: احبيرة , a treba: حميده ابن المذاني , zatim: طاب , a treba: كان .

U poređenju s drugim dokumentima Bajraktarević je, u dijelu u kome reprodukuje tekst ovog dokumenta, činio relativno malo grešaka, a tako isto i u prevodu. Navešćemo ipak neke greške. Riječi الـي برالترك (3. red) koje znače: »na tursko kopno«, Bajraktarević je pogrešno dešifrovao الـي فراترة i preveo u *Francusku*, iako je u dokumentu broj 16 (107. strana) isto ovako napisane riječi برالترك pravo i dešifrovao i preveo (5. red). Riječ يؤذنون (6. red) koja znači »učezan, oglašavaju doba molitve« pogrešno je dešifrovao يؤقنون i preveo *drže svoju veru*, mada يؤقنون znači sasvim nešto drugo, a na ovom mjestu u tekstu ne znači baš ništa. Kako iza riječi يؤذنون piše و يقينون الصلاة , koje je Bajraktarević tačno i dešifrovao i preveo, trebalo je da se sjeti, da se prije skupnog klanjanja uči ezan, i nema nikakva opravdanja što je čak i na ovom mjestu učinio takvu krupnu grešku. U rečenici: ومن كان فقيرا فاصدا الى بيت الله الحرام و لاله طاقة للكرام (8. i 9. red), a koja znači: »Ko je siromah i pođe da posjeti Allahov sveti hram, a nije u stanju da plati prevoz, oni ga prevoze besplatno«, Bajraktarević je pogrešno dešifrovao riječi: و لاله طاقة للكرام kao: و لاله كافة الكرام , i rečenicu preveo: *a ko je siromah i putuje ka svetoj božjoj kući, ali nema pune vozarine* («kirije»), *oni ga prevoze bez ičega* (= bez ikakva plaćanja). Da u tekstu stoji و لاله كافة الكرام , kako to Bajraktarević dešifruje i prevodi: *ali nema pune vozarine*, onda bi trebalo da takav siromah doplati punu vozarinu, a ne da ga Dubrovčani prevoze besplatno.

Prilikom dešifrovanja i transkribovanja imena svjedoka koji su potpisali ovaj dokument, Bajraktarević takođe griješi. Ali je gore od toga što je rečenicu: كان الله له »Allah bio za njega!«, navedenu iza imena osmog i devetog potpisnika, pogrešno dešifrovao: طاب الله له i preveo: *Da mu Bog bude blag!*, a što je rečenicu: كان الله له »Allah se brinuo o njemu i bio mu na pomoći!«, navedenu iza imena trinaestog potpisnika takođe pogrešno dešifrovao: طاب الله له

وليا ونصيرا i preveo: *Da mu Bog bude blag kao zaštitnik i pomoćnik.* Bajraktarevićevo dešifrovanje طاب الله له ne znači u arapskom jeziku ništa.

A sada nekoliko riječi o riječi والسلام koja stoji na kraju mnogih dokumenata. Bajraktarević je riječ والسلام preveo, uglavnom, jednako: *Pozdravlje* (br. 7), *i (neka je) pozdrav* (br. 8), *i — s Bogom!* (br. 9), *a pozdravlje* (br. 12), *s pozdravom* (br. 17), *Ostajte s pozdravom!* (br. 21) itd. Riječ والسلام, međutim, na kraju zvaničnih akata ne znači »pozdrav«, nego znači da su izjava, pismo, dopis, manifest i slično završeni. Ovo potvrđuje i činjenica da na kraju nekih dokumenata stoji mjesto riječi والسلام riječ والتام (na pr.: u br. 20), koju je Bajraktarević dobro preveo: *Ovim završavam.*

9

U devetom dokumentu, u pismu marokanskog prestolonasljednika Jezida Francisku Bukatiću u kome ga ovlašćuje da mu uzme u zakup jednu lađu — u Bajraktarevićevom reprodukovanom tekstu nalaze se sljedeće greške:

U 8. redu stoji pogrešno: باغور, a treba: بامور; u 9. redu stoji pogrešno: لعننا, a treba: لعامنا; u pečatu stoji pogrešno: تعالى, a treba: تولى.

U ovom kratkom sasvim čitljivo napisanom pismu Bajraktarević nije mnogo griješio u dijelu u kome je reprodukovao arapski tekst, ali njegov prevod nije uvijek tačan: Rečenicu: ورد لحضرتنا Bajraktarević je preveo: *došao je u naše prisustvo (koje je) visoko pomoću Boga* (4. red), a trebalo je da prevede: »došao je k našem od Allaha uzvišenom visočanstvu«. Rečenicu: وقد جانا في الكرام preveo je: *pa je grubo i mnogo govorio o kiriji* (5. red), a trebalo je da prevede: »bio je veoma bezobziran u pogledu kirije«. Riječi: باثر هذا الكتاب المبارك preveo je: *sa znakom ovoga blagoslovenog pisma* (7. red), a trebalo je da prevede: »odmah poslije ovog blagoslovenog pisma«. Rečenicu: لانه اعرف بامر البحر pogrešno je dešifrovao i preveo: *jer on vrlo dobro poznaje morska znamenja i prilike* (8. i 9. red), a trebalo je da prevede: »jer se on bolje razumije u poslovima mora«. Rečenicu: و انت جعلناك نايباعنا في كراء المركب الذي preveo je: *A (ovim) Tebe postavljamo za našeg zastupnika u pitanju kirije (onog) broda koji treba da put naše visoke prestonice krene onog časa kad on stigne k Tebi* (9. i 10. red). Navedena rečenica, međutim, treba da glasi u prevodu: »Mi tebe određujemo zastupnikom našim za zakup lađe koja je:

potrebna našem preuzvišenom visočanstvu, istoga časa kad Ti on dođe, i to svakako«. U navedenoj arapskoj rečenici nije nigdje spomenuta »naša prestonica«. Kako bi mogla biti spomenuta kad je prijestonica tadašnjih marokanskih sultana bila Merrakiš i Fās, duboko u unutrašnjosti Maroka.

10

U desetom dokumentu, u pismu marokanskog sultana Muhammeda Dubrovačkom senatu, kojim im javlja da je naredio svojim ratnim brodovima da plijene dubrovačke lađe zato što su Dubrovčani iskrcali marokanske hadžije u Susi i Sfaksu, a ne u kojoj marokanskoj luci, kako je on to još ranije zahtjevao, ali da im sada prašta, vraća zarobljenu posadu i uspostavlja s njima dobre odnose, prof. Bajraktarević nije, kao obično, mnogo griješio u dijelu u kome reprodukuje tekst. Ovo, valjda, zbog toga što je ovaj dokument, jedini od svih koji se nalaze u državnom Arhivu u Dubrovniku, još ranije izdao prof. Dr. F. Babinger (MSOS pr, godina XXX, odsjek 2, str. 191 i dalje, Berlin 1927) i što je jedan od najčitkijih i najlakših dokumenata.

Zanimljivo je da je Bajraktarević, tražeći dlaku u jajetu, pažljivo i savjesno pregledao svaku riječ, slovo i dijakritički znak dijela u kome prof. Babinger reprodukuje arapski tekst. Čim je našao nekoliko slovnihi grešaka, napao je ovog autora, ističući da dešifrovanje marokanskih isprava zadaje mnogo teškoća iiskusnom arabisti (Bajraktarević ovdje najprije misli na sebe), a kamoli ne onom koji slučajno upadne u ovu oblast. Bajraktarević je utrošio čitavu štampanu stranicu, petitom složenu, da ukáže na Babingerove slovne greške, ne vodeći nimalo računa o tome da takvih istih grešaka, i još krupnijih ima i u dijelu u kome on reprodukuje arapski tekst ovog dokumenta. Ne želimo da branimo prof. Babingera i slažemo se da je pogrešno dešifrovao: *دوبرا بناديق*, mjesto: *دوبره بناديق*, *كارلو*, mjesto: *ان يوصلوهم والقنصوات*, mjesto: *البلسيات*, *كارلوا*, mjesto: *ان يوصلوهم*. Samo, ovo su sve slovne greške na kakve se mi nismo osvrtili u ovoj ocjeni onog dijela u kome Bajraktarević reprodukuje arapski tekst ovih dokumenata pošto mogu poticati i od slagara. Međutim, mi se ne možemo složiti s Bajraktarevićevim navođenjem da je prof. Babinger u 7. redu pogrešno dešifrovao *سافحناكم*, mjesto pravilnog *سامحناكم*, jer kod Babingera stoji jasno kao i u originalu *سامحناكم*. Isto tako se ne slažemo da je prof. Babinger u 10. redu pogrešno dešifrovao *مايه* i da je to, kako Bajraktarević navodi, *m a j e t*, odnosno *pravo čitano mi'at* (što znači »stotina«). Prof. Babinger nije stavljao dijakritičke znakove u dijelu u kome reprodukuje tekst, pa ih nije stavio ni u riječi *مايه*. Bajraktarević griješi kad piše da se riječ *مايه* čita *majet* odnosno *mi'at*. Na kraju

riječi مابه stoji slovo ه , a نه , a predzadnje slovo je ي , a hemze i nema govora o čitanju te riječi majet, odnosno mi'at. Da je prof. Babinger مابه pročitao tačno vidi se jasno iz njegova prevoda.

Da sada vidimo kakve je greške učinio Bajraktarević u svom izdanju teksta ovog dokumenta:

Na dva mjesta u reprodukovanom tekstu, u 7. i 11. redu, Bajraktarević je pogrešno ostavio veznik و na kraju reda, što je činio i u nekim drugim dokumentima. Arapsko pravopisno pravilo glasi da se sve riječi od jednog slova, bile rječce ili prijedlozi (kao što su: و, ا, ب, ت, ث, ج, د, ذ, ر, ز, س, ش, ط, ظ, ع, ف, ق, ك, ل, م, ن, هـ, و, ي) uvijek pišu zajedno sa sljedećom riječi (na primjer: الشمس, كالعمر, فخرج, سيذهب, بالله, بدرهم). Čestica و bilo da ima službu svezice و i ili prijedloga و s (na pr.: والله) ne može se u pisanju spojiti sa narednom riječi, zato što je jedno od onih šest arapskih slova (ا, د, ذ, ر, ز, س) koja se u pisanju ne mogu vezati sa slovima koja slijede iza njih. Ali se و ne smije nikada ostaviti na kraju reda, ona se sa narednom riječju sa kojom je po značenju vezana, ili zajedno prenese u novi red ili se zajedno ostavljaju na kraju reda, jer se po pravilima arapskog pravopisa riječi na kraju reda ne smiju rastavljati na slogove. Prema tome riječi:

و تسعمائة أو الآن u 7. i 11. redu dijela u kome Bajraktarević reprodukuje tekst morale su stajati ili na kraju ili na početku reda. Ova Bajraktarevićeva greška veća je nego sve Babingerove slovne greške. Osim toga, u Bajraktarevićevom reprodukovanom tekstu stoji u 7. redu pogrešno: الآن, a treba: الان (jer se na hemzetu l-vasl određenog člana ال ne smije nikada staviti hemze), a u 8. redu stoji pogrešno: ان يحملوا, a treba: ان يحملوا, slično Babingerovim greškama: ان يوصلوهم اكارلو. A kad Bajraktarević u napomenama uz ovaj dokumenat kaže da su Babingerove greške, skupa uzevši, »dosta nerazumljive« i da »prilično iznenaduju« (74. strana), pitamo se šta će tek reći znalci arapskog jezika širom svijeta kada vide da je Bajraktarević mnoge riječi, pa i čitave rečenice, tako dešifrovao da u arapskom jeziku ne znače baš ništa, ili kad je strane riječi proglasio arapskim!

U jedanaestom dokumentu, u pismu marokanskog vezira Dukkalije osmanskome velikom veziru Sejjidu Mehmedu u kom mu javlja da je njegovo pismo, poslano po Dubrovčanima, stiglo marokanskom sultanu, ali da ga niko u njegovoj zemlji nije mogao da razumije zato što je bilo napisano turskim jezikom i pismom divanijom — u Bajraktarevićevom reprodukovanom tekstu nalaze se sljedeće greške:

U 5. redu stoji pogrešno: الاقبل , a treba: الا نبل ; u 6. redu stoji pogrešno: فضائل بره , a treba: بطايل بره ; u 10. redu stoji pogrešno: محبه , a treba: صحبه , zatim: عبره , a treba: ميره ; u 13. redu stoji pogrešno: القليل , a treba: النليل ; u 16. redu stoji pogrešno: متطو[و]ان , a treba: متصلون ; u 19. redu stoji pogrešno: ملك وزيرته و دنياه , a treba: كل رزية و دنيه .

Ovo pismo marokanskog vezira napisano je prekrasnim pismom i kićenim književnim jezikom u rimovanoj prozi u kome nema ni stilskih ni gramatičkih grešaka, a ni tuđih riječi, pa, ipak, Bajraktarević je griješio i u dijelu u kome reprodukuje tekst i u prevodu. Navešćemo dvije-tri rečenice koje je Bajraktarević pogrešno preveo:

Rečenicu:

وفقنا الله و اياكم لما فيه صلاح ديننا و دنيانا و عم برضوانه الاكبر اقصانا و ادانا و حرس جانبيكم الاعز بعين كلاته و احل جميعنا كنف حمايته و رعايته و آدم بطايل بره حفظكم و اجزل من خير الدارين حظنا و حظكم

Bajraktarević je preveo: ... *da Bog uputi nas i Vas (na pravi put), jer je u tome spas naše vere i našega ovozemaljskog života, te da On svojom potpunom naklonošću obaspe sve nas, kako krajnje tako i najbliže među nama, i neka Vašu uzvišenu osobu štiti okom svoje pažnje i neka sve nas smesti u sklonište svoje zaštite i pokroviteljstva, i neka i dalje obilno prosipa svoju dobrotu, neka Vas sačuva i neka nas i Vas obilno podari dosuđenim udelom dobra sa oba sveta!* (5, 6. i 7. red).

Navedena rečenica treba, međutim, u prevodu da glasi: ... »uputio nas Allah zajedno s Vama na ono u čemu je dobro naše vjere i našeg ovozemaljskog života, obasuo svojim najvećim zadovoljstvom one od nas koji su daleko (tj. u borbi), kao i one koji su blizu, bdio nad Vašom najmoćnijom stranom okom svoje budnosti, stavio nas sve pod okrilje svoje zaštite i pažnje, trajno Vas štitio svojom velikom dobrotom i učinio obilatom našu i vašu sreću na boljem od dva svijeta (tj. na onom svijetu)«.

Rečenicu: وقد بلغ مسطوركم سيدنا امير المؤمنين ادام الله له الفتح والنصر (9. i 10. red) Bajraktarević je preveo: *Vaše pisanje je već stiglo našem gospodararu, vladaru pravovernih — da mu Bog stalno daje osvajanje, pobjedu i vlast! — (pisanje) kojim ste nam lepo ukazali na prijateljstvo Dubrovnika (Dubrenbenādik).* Citirana rečenica, međutim, treba da glasi u prevodu: »Vaše pismo je već stiglo našem gospodararu, emiru pravovjernih, Allah učinio trajnim njegovo osvajanje, pobjedu i vlast!, koje ste uputili po Dubrovčanima«.

Bajraktarević nije propustio priliku da i posljednje riječi u ovom dokumentu ne dešifruje i ne prevede pogrešno. Iza potpisa marokanskog vezira Muhammeda Ibn Ahmeda Ed-Dukkalije jasno su

napisane riječi وقاه الله كل رزية ودينه koje znače: »učuvao ga Allah svake nevolje i niskosti!«. Bajraktarević je navedene riječi, kako smo vidjeli, pogrešno dešifrovao i preveo: ... *da ga Bog sačuva za vreme njegova vezirstva i njegova života*. Riječ رزية, odnosno رزية, pl. رزايا znači bijeda, nevolja, sramota, nesreća i dolazi od glagola برزأ, dok riječ دينه odnosno دينية pl. دنايا znači niskost, podlost, ružan postupak, a dolazi od glagola يدأ.

12

U dvanaestom dokumentu, u pismu tuniskog baja Ali-paše-marokanskom sultanu Muhammedu, u kome na dugo i na široko brani Dubrovčane s napomenom da bi prekid prijateljskih odnosa između Maroka i Dubrovnika, samo zato što su, navodno, dubrovačke lađe iskrcale marokanske hadžije na tuđu teritoriju, bilo štetno za muslimane i prouzrokovalo zastoj u trgovini — u Bajraktarevićevom reprodukovanom tekstu nalaze se sljedeće greške:

U 2. redu stoji pogrešno: البنة, a treba: النبة; u 4. redu stoji pogrešno: الاخير, a treba: الاطمين; u 6. redu stoji pogrešno: ايديه, a treba: ابيه; u 7. redu stoji pogrešno: وبركاته, a treba: وبركاته; u 8. redu stoji pogrešno: المنيه, a treba: انيه, zatim: يحقون; a treba: يحنون; u 9. redu stoji pogrešno: الانتليز, a treba: الاقلير, zatim: فاضطر, a treba: فاضطر, ووقعة, a treba: وقعت; u 10. redu stoji pogrešno: فاخطر, a treba: فاضطر, zatim: هو, a treba: هي; u 11. redu stoji pogrešno: كثروا, a treba: كثروا [ا] كثروا, zatim: على ذمه, a treba: على ذمه; u 12. redu stoji pogrešno: بالشرط, a treba: بالشرط; u 13. redu stoji pogrešno: الى ايسر, a treba: الله بان هذا; u 14. redu stoji pogrešno: اليراس, a treba: اليراس; u 15. redu stoji pogrešno: اوقاها, a treba: اوقافها; u 16. redu stoji pogrešno: مراعات, a treba: مراعات; u 19. redu stoji pogrešno: ذاهبا, a treba: ذاهب; u 20. redu stoji pogrešno: ولم فعل, a treba: لم فعل; u 25. redu stoji pogrešno: خير, a treba: خير, zatim: امرهم, a treba: امرهم (هام); u 27. redu stoji pogrešno: اكثره, a treba: اكثره, zatim: سخونه, a treba: مشحونه; u 30. redu stoji pogrešno: والذيد ili والذب, a treba: والذي بالسعي = باسم, a treba: باسم; u 31. redu stoji pogrešno: من ضهر, a treba: من ظهر = من ظهر; u 32.

redu stoji pogrešno: سفته, a treba: سنته, zatim: يضعكم, a treba: يبيحكم.

Bajraktarević je u dijelu u kome reprodukuje tekst ovog prilično dugog dokumenta vrlo mnogo griješio, što se, sasvim razumljivo, odrazilo i u njegovu prevodu. Ali je Bajraktarević, kako ćemo odmah vidjeti, često pogrešno preveo i one dijelove dokumenata koje je tačno dešifrovao.

Rečenicu: القائم بامر الجهاد على قدم الاجتهاد و شئون البلاد و مصالح العباد Bajraktarević je preveo: ... *koji čvrsto stoji na nozi revnosti u pitanju svetoga rata, prilika (predmetâ) gradova i poslova robova* (3. red). Ta rečenica, međutim, treba da glasi u prevodu: ... »koji se s velikim zalaganjem brine o stvari svetog rata, o probicima zemlje i dobrima podanika«. Rečenicu: ابقاه [الله] في سعادة ابدية بجاه خير البريه Bajraktarević je preveo: ... *da ga (Bog) ostavi u sreći njegovih posedâ* («*ruku*») *na stepenu najboljeg stvora!* (6. red). Ta rečenica, međutim, treba da glasi u prevodu: »Allah ga podržao u vječnoj sreći za ljubav najboljeg stvora (= Muhammeda)!« Rečenicu: و انتم اعانكم الله اولي

Bajraktarević je preveo: ... *a Vi — Bog Vam pomogao! — najbolje znate i razumete šta je dobro za muslimane a šta nije, šta pretstavlja olakšanje svih njihovih napora* (30. red). Ta rečenica, međutim, treba da glasi u prevodu: ... »*a Vi ste — Allah Vam pomogao! — najpozvaniji da se brinete o dobrobitima muslimana i da ih štitite*«. Rečenicu: لانكم ال رسول الله صلى الله عليه وسلم و مراعات سنته و حرمة و ذمة امته و احياءة عليكم Bajraktarević je preveo: ... *jer Vi ste iz roda Božjeg poslanika — da ga Bog blagoslovi i spase! — i sva pažnja prema njegovim vernim drugovima i poštovanje prema njemu kao i zaštita njegovih službenika pada kao dužnost na Vas* (32. red). Navedena rečenica, međutim, treba da glasi u prevodu: ... »*jer ste Vi iz porodice Božjeg poslanika — Allah ga blagoslovio i spasio! — i Vi ste dužni da vodite računa o tome kako je on postupao, da pazite na njegovu svetost i da se brinete o njegovim sljedbenicima*«.

U trinaestom dokumentu, u pismu marokanskog sultana Senatu Dubrovačke Republike, u kome im javlja da je bio navijestio rat Dubrovniku zato što su Dubrovčani ponovo prevozili marokanske hadžije, ali da je sada udovoljio molbi njihovog konzula i da su ponovo uspostavljeni prijateljski odnosi, i da je Dubrovnik dužan da mu svake godine na šest mjeseci šalje jednu lađu, Bajraktarević nije griješio u dijelu u kome reprodukuje tekst pošto dešifrovana riječ المعية mjesto العلية može poticati i od slagara.

Bajraktarevićev prevod, međutim, tu i tamo nije dobar. Navešćemo kao primjer sljedeću rečenicu: و قونصوكم المذكور تهلوا فيه وافعلوا معه

Bajraktarević je ovu rečenicu preveo: *Zbog Vašeg pomenutog konzula kličite od radosti i postupajte dobro s njim s obzirom na njegovo veliko zalaganje u Vašoj službi, i na njegovo zauzimanje za ono što je dobro za mene i za Vas* (8. red). Navedena rečenica, međutim, treba da glasi u prevodu: »A pomenutom Vašem konzulu ukažite poštovanje i postupajte s njim dobro prema tome kako vas bude služio i koliko se bude zalagao da uspostavi dobre odnose između mene i vas«.

Bajraktareviću se u prevodu ovoga dokumenta potkrala jedna neobična greška. U 7. redu, između riječi كل الف قطار , stoji riječ ثانيا . U originalu je ova riječ napisana kao ثانيا , bilo stoga što je pisar na prvo slovo pogrešno stavio tri mjesto dvije tačke, bilo zato što je na to slovo nehotice kanula još jedna tačka. Bajraktarević nije sve ovo imao u vidu pa je smatrao da je ثانيا strana riječ i u napomenama uz ovaj broj (93. strana) kaže: ... *ali mi izgleda da izraz tatīnan (koji dolazi posle qintār) može biti u vezi s kojom romanskom reči koja znači »stotinu« »po stotinu« (sравни francuski centaine) i upućuje na metrički sistem.* ثانيا su, međutim, dvije arapske riječi koje se pišu zajedno: glagol تأتي u značenju »dolaziće« i تاء oblik akuzativa kraćeg oblika lične zamjenice za prvo lice množine u značenju »nam«. Ovo potvrđuje i kasnije upotrebljena riječ ثانيا في كل مصيف . . . و ترجع لموضعها . . . و تأتي اخري . . . تأتي u istoj rečenici:

14

U četrnaestom dokumentu, u pismu marokanskog sultana Muhammeda Dubrovniku, u kome zahtjeva da uputi svoja tri veća broda na Maltu odakle će prevesti sužnjeve, i to da će jedan ploviti u Tunis, a druga dva u Aleksandriju, prof. Bajraktarević nije grijehio prilikom reprodukovanja arapskog teksta, zato što je ovaj dokument, kraći od svih ostalih, napisan krupnim i sasvim čitkim rukopisom. Ali i pored tačnog reprodukovanja, Bajraktarević nije kako treba preveo pojedine dijelove teksta.

Rečenicu: فاننا معكم على الصلح والمهادنة التامين التي عقدتم معنا بحضرتنا العالمة بالله تعالى Bajraktarević je preveo: *Mi smo s Vama, po zaključenju primirja, doista u potpunom miru koji ste sklopili s nama, u našoj, pomoću višnjeg Boga visokoj prisutnosti* (4. i 5. red). Navedena rečenica, međutim, treba da glasi u prevodu: »Mi smo s vama u punom miru i dobrim odnosima koje ste uspostavili s nama, s našim od uzvišenog Allaha visokim veličanstvom«. Riječi: في امور مفضيتنا ne znače: o stvarima iz našeg ugovora (6. red), nego znače: »o nama potrebnim stvarima«. Posljednju rečenicu: والان انظروا لنا ثلاثة مراكب من مراكبكم

يكونوا كبارا و جهوم لكاتبنا بن عثمان بما طه يحمل فيم الاساري واحدة لتونس و اثنين
 لاسكندريه Bajraktarević je preveo: ... *pa sada odredite* («*gledajte*») *za nas tri broda od Vaših brodova koji će biti veliki i uputite ih našem sekretaru Ben Osmanu na Malti, na kojima će prevoziti zarobljenike, (i to) jedan za Tunis, a dva za Aleksandriju* (7, 8, 9. i 10. red). Citirana rečenica, međutim, treba da glasi u prevodu: »Sada nam potražite tri vaše lađe, koje će biti velike, i uputite ih našem pisaru Ben Osmanu na Malti, da preveze u njima sužnjeve, s jednom u Tunis, a s dvije u Aleksandriju.« Glagol نظر - ينظر, upotrijebljen s prijedlogom ل kao u citiranoj rečenici, ima značenje: »tražiti«, »potražiti«, a ne »odrediti« ili »gledati«, kako Bajraktarević prevodi.

15

U petnaestom dokumentu, u pismu Hasan-baja Karamanlije dubrovačkom knezu u kome mu, između ostalog, javlja da mornar nije kriv za smrt jednog dubrovačkog trgovca koji je umro na lađi, već sami trgovac — u Bajraktarevićevom reprodukovanom tekstu nalaze se sljedeće greške:

U 3. redu stoji pogrešno: قضيت , a treba: على قضيت , zatim: البحر في , a treba: البحري ; u 4. redu stoji pogrešno: الامر , a treba: من يحير ; u 9. redu stoji pogrešno: زيادة , a treba: اكثر ; u 12. redu stoji pogrešno: كل , a treba: كل المرعي بالله , a treba: كل المرعي بالله , a treba: كل المرعي بالله ; u 14. redu stoji pogrešno: تاريخ , a treba: تاريخ .

Bajraktarević ovaj dokument nije uopšte shvatio, jer ga je, od početka do kraja pogrešno preveo. Dokument ima, u stvari, dva dijela. U prvom dijelu Hasan-baj Karamanlija obavještava dubrovačkog kneza da je proveo izvide i ustanovio da mornar nije kriv za smrt onog trgovca koji je umro u lađi, pošto je trgovac prvi, i to bez razloga, udario mornara, a ovaj mu odvratio od čega je trgovac umro. Ovo mu je, uostalom, potvrdio i holandski konzul, dubrovački zastupnik u Tripolisu i zbog toga je Hasan-baj odustao da izvrši odmazdu nad okrivljenim mornarom. U drugom dijelu pisma Hasan-baj javlja knezu da je pisao svome stricu, namjesniku Bengazija, da niko ne smije uznemirivati dubrovačke lađe i ujedno mu piše da su mu Dubrovčani najdraži prijatelji. Kako ćemo odmah vidjeti, Bajraktarević je ta dva dijela pisma smiješao i razumije se, sve pogrešno preveo. Početak pisma glasi:

حضرت دولت كوسى ولايت رقوزه اما بعد فاننا اطعننا على قضيت المراكنتى الذى مات فى
 المراكب فوجدنا البحرى مضاموم من ضربت المراكنتى و العيب الامن المراكنتى الميت اتنا

القنصل الفلمنتي وكييل دولتكم و فهمنا بالواقع مثل ما ذكرناه اعلاه عند ذلك تركنا
القصاص و كتبنا للفاضل عمنا سيدى حسن باى بنى غازى لاجل ينبه على جمات اهل بنى غازى
لا سبيل من يحير على جملت مرا كبتكم و رياسكم و بحريتكم

Bajraktarević je citirani tekst ovako preveo:

Visokoj vladi sedišta oblasti (»vilajeta«) Rakuze.

*Posle toga (na stvar): mi smo razmatrali slučaj onoga merkan-
tija (valjda: trgovca) koji je umro na brodu pa smo našli da more
nije krivo za udarac (koji je snašao) tog merkantija, krivica je
postupak umrloga merkantija. Dolazio nam je holandski (»flamanski«)
konzul, pretstavnik vaše vlade i upoznao nas sa događajem kao što
smo ga gore izložili. Pri tome smo se mi odrekli odmazde (represalija)
i pisali smo našem uvaženom stricu sidi Hasan bāju Beni Gazi da
opomene skupinu ljudi Beni Gazi (i da) Ben Jahja ne istupa protiv
svih vaših brodova, kapetana i mornara.*

Citirani tekst pisma, međutim, treba da glasi u prevodu:

»Njegovoj ekselenciji knezu oblasti Raguze!

A potom: mi smo se upoznali sa slučajem onoga trgovca koji
je umro na lađi i ustanovili smo da je trgovac udario mornara ni
kriva ni dužna, krivica je, dakle, umrlog trgovca. Došao nam je
flamanski (= holandski) konzul, zastupnik vaše države i objasnio
nam kako je bilo, upravo onako kako smo naveli gore, i tada smo
odustali od odmazde.

Pisali smo našem čestitom stricu sidi Hasan-baju u Bengazi
da upozori sve stanovnike Bengazija da niko nema puta da uznemi-
ruje i jednu vašu lađu, ni kapetane, ni mornare«.

Odmazda القصاص tj. zub za zub, oko za oko, glava za glavu,
izvodi se na ljudima. A kakvog bi imalo smisla izvršiti ili ne izvršiti
odmazdu nad morem ako je ono krivo ili ako nije krivo za udarac,
kako to Bajraktarević pogrešno prevodi. Zatim, بنى غازى je naziv
lučkog grada Bengazija u Kirenajci, i u pismu se ne spominje nikakva
skupina ljudi Beni Gazi, već stanovnici Bengazija.

Mi smo još ranije objasnili šta na kraju pisma, dopisa, mani-
festa itd. znači riječ والسلام. U ovom dokumentu Bajraktarević je
riječ المرعي spojio s prvim riječima iz Hasan-bajeva potpisa
بالله pa onda pogrešno dešifrovao: والسلام المهيأ بالله: *Pozdrav
pripremljen Bogom!*, mada sve to ne znači ništa ni u arapskom ni
u našem jeziku. S riječi والسلام označeno je da je pismo završeno
(i kraj), a riječi المرعي بالله odnose se na potpisanog pošiljaoca pisma
Hasan-baja Karamanliju, tuniskog vladara.

U šesnaestom dokumentu, u duplikatu isprave šerijatskog suda
u Tripolisu u kojoj se kaže da su dva Marokanca pred dvojicom

notara izjavila u sudu da odustaju od svoje ranije tužbe, podnesene protiv dubrovačkog kapetana Paskušića, zbog prisilnog iskrcavanja na ostrvo Mykonos — u Bajraktarevićevom reprodukovanom tekstu nalaze se sljedeće greške:

U 2. redu stoji pogrešno: هذا , a treba: هذه ; u 8. redu stoji pogrešno: معرف , a treba: معرفا ; u 9. redu stoji pogrešno: وبالجهة , a treba: بطرته ; u 10, 16, 17. i 21. redu stoji pogrešno: آمين , a treba: يانها ; u 19. redu stoji pogrešno: شاهد , a treba: يانها ; u 18. redu stoji pogrešno: آمين , a treba: اتهمي .

Odmah u početku isprave Bajraktarević griješi kad rečenicu: هذا نظيرة pogrešno dešifruje i prevodi: *Ovo je odgovarajuća isprava* (2. red), mjesto: »ovo je duplikat«. Mi smo već ranije istakli da je Bajraktarević u sumnji kad treba da utvrdi gdje se završava, a gdje počinje arapska rečenica. Kao primjer može nam poslužiti njegov prevod jedne rečenice u sredini ove isprave. Rečenicu: و كذلك جميع الحجاج الذين تزلوا معهما للقرية المذكورة koja je po smislu povezana sa prethodnom rečenicom: انه اتزلها لجزيرة مكنس (5. red), i koja znači: ... »a tako je bilo i sa ostalim hadžijama koji su se s njima dvojicom iskrkali u pomenuti grad«, Bajraktarević je u prevodu spojio sa sljedećom rečenicom: وانهما ابرءا الرئيس المذكور من i onda te dvije rečenice preveo ovako: *Kako njih dvojica tako isto i sve one hadžije koje su se iskrcale s njima dvojicom na pomenuto mesto oslobodile su pomenutog kapetana od svake optužbe (na desnoj margini dodato: »za ono što je prethodilo donjem datumu«) i od postavljanja ma kakvog zahteva («prava») protiv njega* (7. i 8. red). Da je prva citirana rečenica: و كذلك جميع الحجاج spojena po smislu sa drugom rečenicom: وانهما ابرءا الرئيس المذكور , onda bi zamjenice u riječima ابرءا morale biti u obliku množine i moralo bi biti napisano: وانهم ابرءوا . Uostalom, dvojica marokanskih hadžija, koji pred dvojicom notara u sudu daju izjavu, imaju pravo da izjavljuju šta hoće i o sebi i o ostalim hadžijama. Ali, kad je došlo do izjave da se dubrovački kapetan oslobađa tužbe i svega onoga za što su ga ranije bila tužila njih dvojica, onda su takvu izjavu njih dvojica mogla dati samo u svoje ime, a ne i u ime ostalih hadžija.

Još ranije smo istakli da je Bajraktarević pogrešno preveo sve klauzule notara na kraju isprava koje su oni sastavili. To nam potvrđuje i Bajraktarevićev prevod klauzule dvojice notara na ovoj ispravi. Klauzulu na ovoj ispravi: شهد على اشهادهما بما فيه عنهما معرفا بهما بكمال Bajraktarević je preveo: *Svedočenju ove dvojice prisustvovao je čovek koji ih sasvim poznaje («identifikator»)* (8. red). U citiranoj

rečenici nije spomenut nikakav čovjek koji je prisustvovao svjedočenju dvojice marokanskih hadžija i nema tu pomena o kakvom identifikatoru, Bajraktarević je sve to, po svome običaju, jednostavno dodao. Citirana klauzula u prevodu glasi: »Posvjedočuju da su njih dvojica izjavila onako kako je u njoj (ispravi), poznajući ih potpuno«.

17

U sedamnaestom dokumentu, u pismu marokanskog sultana Jezida knezu Dubrovačke Republike, u kome traži od njega da donosioca pisma uputi odmah u Aleksandriju, i da ga na povratku iz Kaira dubrovački konzul uputi prvom lađom u Livorno ili Marsej — u Bajraktarevićevom reprodukovanom tekstu nalaze se sljedeće greške:

U 8. redu stoji pogrešno: خيلا ستوصو , a treba: خيل وستوصل ; u 9. redu stoji pogrešno: في الخيل , a treba: في الحين .

Posljednju rečenicu u ovom dokumentu, koja je kao post scriptum dopisana odmah iza datuma, a koja glasi: يوصلكم جوج خيل , Bajraktarević je dešifrovao: يوصلكم جوج (?) خيلا , و ستوصل في الحين (?), što u arapskom jeziku ne znači ništa, i preveo: *Spojiće Vas Dođ (Đorđe?) Hilastoso u Hafbelu (Humejlu?)*, što u našem jeziku opet ne znači baš ništa. U napomenama uz ovaj dokument Bajraktarević se ni jednom riječi nije osvrnuo na svoj ovako pogrešno dešifrovan tekst i ovako nerazumljiv prevod, iako je riječi Dođ (Đorđe?) Hilastoso, Hafbel i Humejl unio u svoj registar. Citirana rečenica, koja u prevodu treba da glasi: »Stićiće vam dva konja, stićiće ubrzo«, kazana je govornim jezikom, i Bajraktareviću ne bi ništa smetalo da je kazao da tu rečenicu nije razumjeo. Ovako, on se samo izložio sumnji u svrhu i oportunistički, čak i valjanost svog rada. Da je samo sa police dohvatio Dozijeve *Supplément aux dictionnaire arabes* i pogledao stranu 810, II toma, odmah bi vidio da glagol يوصل glasi vulgarno .

18

U osamnaestom dokumentu, u pismu dubrovačkih velikaša koje je upućeno marokanskom sultanu Jezidu, nema grešaka u dijelu u kome Bajraktarević reprodukuje tekst, budući da neke greške (kao ona u 8. redu gdje mjesto: بنطرس ابن stoji: (ابن بنطرس) mogu poticati od slagara. Kako je ovo pismo napisao Dubrovčanima neko ko nije znao dobro arapski i kako je puno gramatičkih i stilskih grešaka, mi se nećemo osvrtni na Bajraktarevićev prevod.

19

U devetnaestom dokumentu, u pismu tripolitanskog vladara Ahmed-paše Karamanlije Dubrovačkoj Republici, u kome javlja da se vratio u svoju zemlju i preuzeo vlast — u Bajraktarevićevom reprodukovanom tekstu nalaze se sljedeće greške:

U 2. redu stoji pogrešno: الالك , a treba: الالاء , zatim: الريبيلك
a treba: الريبيلكه ; u 3. redu stoji pogrešno: ترايد , a treba: قرانين ; u 6.
redu stoji pogrešno: نذيدوا , a treba: تزيدوا ; u 8. redu stoji pogrešno:
; u 10. redu stoji pogrešno: والسلام , a treba: والتمام , zatim: رحمت
a treba: رحمة ; u 12. redu stoji pogrešno: غربي , a treba: غرب.

Bajraktarević je, prevodeći ovaj dokument, pogrešno preveo ne samo dijelove koje je pogrešno dešifrovao već i one koje je tačno dešifrovao. Rečenicu: واتنا على ما نهدون preveo je i u ovom i u sljedećem dokumentu: *A kao što prema ugovoru očekujete* (5. red), mada navedena rečenica u prevodu treba da glasi: »Mi smo, kao što znate«. Rečenicu: ولا كينا لكم هذا الكتاب الا نوروا فيكم في محبتنا وانتم تقطوا عليكم بانكم في Bajraktarević je pogrešno dešifrovao i preveo: *Mi vama ne pišemo ovu knjigu nego da iskažemo naklonost k vama u našoj ljubavi, a (i) vi odsečno tvrdite da ste u prijateljstvu s nama koje se povećava više nego što je bilo* (8. i 9. red). Navedena rečenica, međutim, u prevodu treba da glasi: »Napisali smo vam ovu knjigu samo zato da vam pokažemo koliko vas volimo i uvjereni smo da se vaša ljubav prema nama povećava, više nego što je bila ranije«. Riječ نوروا u pomenutoj rečenici, koju je Bajraktarević pogrešno dešifrovao توددا jest vulgaran oblik imperfekta prvog lica množine od glagola وري-يوري koji se u narodnom govoru upotrebljava mjesto pravilnog i književnog oblika آري-يري. Kaže se: ورنِي po-kaži mi, mjesto književnog آرنِي .

20

U dvadesetom dokumentu, u pismu tripolitanskog vladara Jusuf-paše Karamanlije Dubrovačkoj Republici, u kome javlja da je on preuzeo vlast u Tripolisu — u Bajraktarevićevom reprodukovanom tekstu nalaze se sljedeće greške:

U 2. redu stoji pogrešno: الالك , a treba: الالاء ; u 3. redu stoji
pogrešno: الريبيلك , a treba: الريبيلكه ; u 10. redu stoji pogrešno:
بعايت , a treba: بعناية .

U prevodu ovog pisma koje je napisao isti pisar koji je napisao i prethodno, pojavljuju se u prevodu iste greške na koje smo svratili pažnju prilikom ocjene prethodnog dokumenta: o pogrešno dešifrovanoj i krivo prevedenoj riječi: الالا i krivo prevedenoj rečenici: على ما تمهدون .

21

U dvadeset prvom dokumentu, u sprovodnom pismu tripolitanskog vladara Jusuf-paše Karamanlije, koje je dao dubrovačkom ambasadoru u Tripolisu Đakomu Kristiću, a u kom se mole komandanti ratnih brodova marokanskog sultana, zatim alžirski, tuniski i tripolitanski da ostave na miru i da ukažu pažnju ambasadoru, jer putuje u Dubrovnik i natrag Jusuf-pašinim poslom — u Bajraktarevićevom prevodu nalaze se sljedeće greške:

U 2. redu stoji pogrešno: عبدالله , a treba: من عبدالله ; u 3. redu stoji pogrešno: وفي محمد , a treba: اي محمد ; u 6. redu stoji pogrešno: السفر , a treba: السفن ; u 9. redu stoji pogrešno: ولا تريد , a treba: و لا مزيد , a treba: اعلامكم , a treba: اعلامكم ; u 11. redu stoji pogrešno: الريبيلك , a treba: الريبيلكه . U 13. redu stoji pogrešno: ولا تعرضوه , a treba: معين , a treba: معين ; u 14. redu stoji pogrešno: في ١٥ , a treba: في ١٩ .

S koliko je pažnje trebalo pristupiti dešifrovanju ovih arapskih tekstova, može nam kao primjer poslužiti ovaj dokument, jer pogrešno dešifrovanje samo jednog slova dovodi do pogrešnog prevoda. Prvu rečenicu ovog dokumenta koja glasi: من عبدالله المتوكل على الله المجاهد Bajraktarević je pogrešno dešifrovao i preveo: *Rob Božji, koji se oslanja na Boga, borac na Božjem putu, pobjednik Božjom pomoći, vernik pobjednika Muhammeda, njegov rob Jusuf baša* (2. red). Navedena rečenica, međutim, treba da glasi u prevodu: »Od Allahova roba koji se oslanja na Allaha, koji se bori na Allahovu putu, koji je pobjednik Allahovom pomoći, od Ebu Muhammeda Al-Mansūra, njegova (Allahova) roba Jusuf-paše. Riječi: ابى محمد المنصور koje je Bajraktarević pogrešno dešifrovao: وفي محمد المنصور i pogrešno preveo: *Vernik pobjednika Muhammeda*, znače nešto sasvim drugo: ابو محمد jer Jusuf-pašino počasno ime, takozvana كنية , koje je Jusuf-paša dobio po svom prvijencu, sinu Muhammedu, jer ابى محمد znači »otac Muhammedov«, dok je riječ المنصور njegov epitet, a znači »pobjednik«.

Rečenicu: *بليه اعلامكم بان حامله الخ* koju je pogrešno dešifrovao, Bajraktarević je u prevodu pogrešno spojio sa prethodnom rečenicom: *و السلام عليكم ورحمة الله وبركاته ولا مزيد الاخير*, koju je takođe pogrešno dešifrovao, i onda obje rečenice preveo ovako: *Pozdravljam Vas, Božja Vam milost i Njegovi blagoslovi! — mi ne želimo ništa drugo nego dobro s kojim je u neposrednoj vezi vaše uzdizanje!* (8, 9. i 10. red). Bajraktarevićev prevod dviju navedenih rečenica sasvim je pogrešan. Riječima: *بليه اعلامكم الخ*, koje doslovno znače: »Slijedi pozdravu obavještenje vama«, započeta je nova rečenica, zapravo novi pasus, dok je citiranim rečima *و السلام عليكم الخ* kazana samostalna misao. Prema tome, prevod navedenih rečenica treba da glasi: »Pozdrav vama, Allahova milost i njegove blagodati, biće samo dobro ono što bude više!

Poslije pozdrava se obavještavate da je nosilac pisma«, itd.

Pored još nekih grešaka u prevodu, Bajraktarević je i posljednju rečenicu ovog dokumenta pogrešno preveo. Ta rečenica glasi: *بارك الله فيكم وكان لكم على الجهاد خير معين* i znači: »Allah vas blagoslovi i bio vam u svetom ratu najbolji pomoćnik!« Bajraktarević je, međutim, citiranu rečenicu preveo: *Neka vas Bog blagoslovi i za trud ponovno nagradi!*

22

U dvadeset drugom dokumentu, u pismu marokanskog sultana Sulejmana dubrovačkom kapetanu Đovaniju Goluboviću, u kome ga obavještava da će mu Maroko nadoknaditi troškove za njegovu lađu ako mu ih ne isplati Dubrovnik, u Bajraktarevićevom reprodukovanom tekstu nalaze se sljedeće greške:

U sultanovu pečatu stoji pogrešno: *عني الله عنهم*, a treba: *غفر الله لهم*; u 2. redu stoji pogrešno: *الرايس*, a treba: *الريس*, zatim: *جواكول*, a treba: *ماربه*; u 7. redu stoji pogrešno: *ماربه*, a treba: *ماربه*.

Bajraktarevićev prevod ovog dokumenta dokazuje naše tvrdnje da tačno reprodukovanje nekog arapskog teksta ne znači da je taj tekst pravilno pročitao. Prvu rečenicu ovog pisma:

*الي الرئيس جون كول الدوبره اما بعد وصلنا كتابك تذكر فيه ان حاكم ثغر السويره تفكك
لتوسق الزرع وتوجه به الي طنجه وتحمل منها صاحب باشا طرابلس وتوجه بالجميع الي
طرابلس و طلبت تعيين كرايك و مصاريك*

Bajraktarević je preveo:

Kapetanu Džavaguli Dubrovčaninu. — A posle toga: stiglo nam je Tvoje pismo u kome javljaš da Te upravnik pristaništa Suvejre zaustavlja radi utovara žita, o njegovu upućivanju u Tanger, o ukrcavanju iz njega (= odatle) gospodina tripoliskog paše i o upućivanju

svoga u Tripolis, a ja sam tražio određivanje Tvoje kirije i Tvojih troškova.

Navedena rečenica, međutim, treba da glasi u prevodu:

»Kapetanu Đovaniju Goluboviću, Dubrovčaninu! — A potom: stiglo nam je tvoje pismo u kojem navodiš da te upravnik luke Suvejre uhvatio da utovariš žito, i da ga prevezeš u Tanger, a da u Tangeru ukrcaš vezira paše Tripolisa, i da kreneš sa svim u Tripolis, i tražiš da ti se odrede podvoznina i troškovi.«

Posljednje riječi citirane rečenice: *و طلبت تعيين كرايك الخ* Bajraktarević je pogrešno čitao *طلبت*, mjesto *طلبت* i onda pogrešno preveo. Sasvim je jasno da kapetan Golubović u svome pismu moli sultana da mu se odrede podvoznina i troškovi za njegovu lađu, jer je vidio iz zahtjeva, koji mu je postavio upravnik luke Suvejre (Magadora), da će taj daleki put biti besplatan. Da sultan nije tražio da se kapetanu Goluboviću odrede kirija i troškovi, kako to Bajraktarević prevodi, vidi se iz daljeg teksta pisma.

23

U dvadeset trećem dokumentu, u predstavi dubrovačkog konzula Martina, upućenoj prvom osmanskom namjesniku u Kairu, meliku l-umerau Hajir-begu, u kojoj iznosi da su Dubrovčani još ranije bili izuzeti ispod nadležnosti katalonskog konzula i da su imali svoj konzulat u Aleksandriji, ali da im se i sada katalanski konzul miješa u poslove i da mu, prema presudi aleksandrijskog kadije, moraju platiti veliku sumu novaca — u Bajraktarevićevom reprodukovanom tekstu nalaze se sljedeće greške:

U 3. redu stoji pogrešno: *و بصحبة بهم*, a treba: *و بصحبتهم*; u 7. redu stoji pogrešno: *فغاير*, a treba: *فغام*; u 11. redu stoji pogrešno: *من عل*, a treba: *من سعة*; u 14. redu stoji pogrešno: *سبعة*, a treba: *تسعة*; između 25. i 26. reda pogrešno je reprodukovano ime i zvanje podnosioca predstavke, napisano na desnoj strani margine prve stranice dokumenta, a trebalo je da to reprodukuje na početku ili na kraju predstavke; u 38. redu stoji pogrešno: *الان*, a treba: *كان*; u 48. redu stoji pogrešno: *و خمسين*, a treba: *و خمس*; u 87. redu stoji pogrešno: *وما تفعلوا من خير*, a treba: *وما تحملوا من حين*.

Ovaj dokument, najstariji i najduži od svih dokumenata koji se nalaze u Državnom arhivu u Dubrovniku, ali koji nije napisan magribskim pismom, Bajraktarević je, uglavnom, dobro reprodukovao. Ali i pored toga u prevodu ovog dokumenta ima zamašnih grešaka. Navešćemo samo neke.

Odmah u početku dokumenta Bajraktarević je rečenicu *اعز الله* pogrešno preveo: *Neka Bog uzdigne njegove pobjede!* (2. red), jer ta rečenica u prevodu glasi: »Allah učinio moćnim njegove poma-

gače!« Rečenicu: *فلمنا بلغ السلطان الاشرف ارسل بالقبض على قنصل الكيتلان و على جماعته من الفرانساو الكيتلان و الروادسة بواسطة ما اعتمدهو و استمروا في القاهرة المحروسة مدة طويلة في الترسيم* Bajraktarević je pogrešno preveo: *Kad čestiti sultan sazna za ovo, pošalje (naređenje) da se zatvori katalanski konzul i njegovo društvo od Francuza, Katalanaca i Rodosljija zbog toga što su pristajali uz njega, i što su u zaštićenom Kairu dugo vremena kovali taj plan (12. i 13. red). Navedena rečenica, međutim, treba da glasi u prevodu: »Kad je sultan El-Ešref čuo (za to), poručio je da se uhapsu katalanski konzul i njegova družina Francuza, Katalanaca i Rodosovaca zbog onoga što su počinili, i oni su ostali u zaštićenom Kairu dugo vremena u pritvoru.«*

Tekst:

و برز مرسوم الاشرف قانصوه بعدم المعارضة لطايفة المملوك بسبب الغرم المذكور و غيره من سائر الاسباب و لم يتجري قنصل الكيتلان يتعرض لطايفة المملوك بوجه من الوجوه الى ان تولت الدولة الشريفة المظفرية الحنكارية خلد لله ملك سلطانها و شمل طايفة المملوك حكم شريف خنكارى باجرا طايفة المملوك على جارى عوايدهم و عدم المعارضة و مضاعفة الوصيه بهم حملا على ما بايديهم من المراسيم الشريفة العوربة و ذلك عند ما حل الركاب الشريف الحنكارى بالقاهرة المحروسة فلما نقل ركابه الشريف من القاهرة المحروسة تعرض قنصل الكيتلان الى جماعة المملوك بسبب الغرم المذكور بين يدي القاضى بالثغرا السكندى كان

Bajraktarević je sasvim pogrešno preveo:

Na to iziđe dekret čestitog Kansuha da nema mesta sporu protiv mamelukove grupe ni zbog pomenutog nameta niti zbog ikakva drugog razloga, pa se katalanski konzul nije usuđivao da išta više poduzme protiv mamelukove grupe sve otkako je zavladala časna, pobedonosna, carska vlada — da Bog ovekoveči vladavinu njenog sultana! Mamelukovu grupu je štitilo jedno naređenje carskog gospodara da se s njima postupa po uobičajenom postupku bez postavljanja spornih zahteva i bez povećavanja potraživanja (nego) shodno časnim Gurijevim dekretima koje oni imaju u rukama.

Tako beše dok se kamila čestitog gospodara zadržavala u dobro zaštićenom Kairu, ali kad je časna kamila krenula iz zaštićenog Kaira, katalanski konzul pretstade tadašnjem kadiji u aleksandrijskom pristaništu i istupi protiv mamelukove družine u vezi pomenutog nameta.

Navedeni tekst, međutim, treba da glasi u prevodu:

... »i izdan je ferman El-Ešrefa Kansuha da se ne smiju uznemirivati Dubrovčani zbog navedenog nameta niti zbog ma kojeg drugog razloga. I katalanski konzul se nije usuđivao da uznemiruje, u ma kom vidu, Dubrovčane sve dok nije došla na vlast pobjedonosna sultanska časna država — Allah učinio vječitom vlast njezinog sultana! — kada

je obuhvatio Dubrovčane sultanski časni ferman: da se sa Dubrovčanima postupa onako kako se postupalo sa njima, da im se ne čine smetnje i da se udvostruči pažnja prema njima, shodno časnim gurijskim fermanima koji se nalaze u njihovim rukama, a to je bilo kada je odsjela časna sultanska svita u zaštićenom Kairu. Ali kad se njegova časna svita pokrenula iz zaštićenog Kaira, katalanski konzul je postavio zahtjev Dubrovčanima, u vezi sa pomenutim nametom, pred kadijom koji je bio u luci Aleksandriji.

Rečenicom: *الى ان تولت الدولة الشريفة المظفرية الخنكارية* u citiranom tekstu označava se osmansko osvajanje Egipta, kao što se rečenicama: *وذلك عند ما حل الركاب الشريف الخنكاري بالقاهرة المحروسة فلما نقل ركابه الشريف* označava ulazak u Kairo sultana Selima I i njegovo napuštanje Kaira. Bajraktarević navedene rečenice nije uopšte shvatio i zato ih je pogrešno preveo. Riječ *ركاب*, spomenuta u navedenoj rečenici, znači svita, carska pratnja, car, a ne »kamila« kako to Bajraktarević pogrešno prevodi. Kaže se: *مشي في ركابه الامراء والوزراء* tj. u carskoj sviti su išli emiri i veziri.

Rečenicu:

فلما علم القاضي حمزه اشراف هذه القضية على لسان المملوك مولانا ملك الامراء اعلم القاضي حمزه مولانا ملك الامراء بانه حكم في ذلك وان الامير عسي والامين خير الدين وقاضي الثغر السكندري ينظروا في هذه القضية و يراجعوا مولانا ملك الامراء في ذلك

Bajraktarević je takođe pogrešno preveo: *Kad je kadija Hamza saopštio našem gospodaru, vladaru knezova, glavne tačke ovoga predmeta, kako ga mameluk prikazuje, on (kadija) mu je kazao da je on već presudio po ovom (sporu) i da emir Isa, i emin (poreznik) Hajruddin i kadija Aleksandrijske krajine razmatraju ovaj predmet i da će se obratiti našem gospodaru, vladaru knezova, s žalbom na ono (rješenje).*

Međutim, citirana rečenica treba da glasi u prevodu: »Ali kad se kadija Hamza uvjerio da će za ovaj slučaj ipak saznati meliku l-umera, i to od dubrovačkog konzula, kadija Hamza je obavijestio našeg gospodara, meliku l-umeraa da je on već donio presudu o tome i (predložio mu) da emir Isa, emin Hajruddin i kadija lučkog grada Aleksandrije (ponovno) razmotre ovaj slučaj, i da se o tome onda konzultuju s našim gospodarom meliku l-umeraom.«

I posljednju rečenicu dokumenta: *وما تفعلوا من خير فان الله به علم* Bajraktarević je pogrešno preveo: *... a što su oni od iskušenja pretrpeli (?) to sve Bog dobro zna.* Citirana rečenica, međutim, treba da glasi u prevodu: *... »a dobro koje uradite, Allah će za njega sigurno znati.«* Navedena rečenica je kraj 215 ajeta, II sure.

Vrlo su zanimljive Bajraktarevićeve napomene uz ovaj dokument. Odmah u početku napomena (155. strana) on kaže kako ovaj dokument nema ni imena izdavača ili pisara niti uopšte ma kakvog znaka autentičnosti. Na prvoj stranici ovog dokumenta, međutim,

na desnoj margini piše jasno, kako je to bilo u ono doba običaj, da je podnosilac predstavke المملوك فلاح الخنكار مرين فنصل الركوزن بالاسكندرية tj. »Rob, sultanov fellah Marin, konzul Raguzana u Aleksandriji«. Kako Bajraktarević to nije shvatio, on je ime podnosioca predstavke, dubrovačkog konzula u Aleksandriji Marina, u dijelu u kome reprodukuje tekst i u prevodu, pogrešno reprodukovao i preveo između 25. i 26. reda predstavke.

Govoreći o datiranju ove predstavke Bajraktarević u napomenama kaže da se u dokumentu nigde jasno ne pominje Selimovo osvajanje Egipta niti se i po čemu oseća prisustvo Osmanlija na Nilu. To znači da bi se dokumenat mogao datirati približno sa 1520, a u koliko poslednji znak ne vara, još tačnije za Qansuhova naslednika Tūmān baja II. Međutim, u dokumentu je jasno spomenuto Selimovo osvajanje Egipta i prisustvo Osmanlija na Nilu rečenicama: *الى ان وذلك عند ما حل* i rečenicom: *تولت الدولة الشريفة المظفرية خلد الله ملك سلطانها* i rečenicom: *الركاب الشريف الخنكاري بالقاهرة* kako smo to ranije objasnili. U ostalom sama riječ *الدولة الخنكارية* upućuje na to da se riječima *الدولة الخنكارية* označava Osmanska imperija. Poznato je da je još sultan Murat I (1359—89) uzeo titulu *خنكار* (od perzijskog *خداوندكار*) i da su je imali i ostali osmanski sultani poslije njega, pa i sultan Selim I, osvajač Egipta. Zato Bajraktarevićevo navođenje da bi se dokument mogao datirati približno sa 1520, a ukoliko poslednji znak ne vara, još tačnije, za Qānsūhova naslednika Tūmān baja II, poslednjeg (burdžitskog) mameluka koga je sultan Selim obesio 15 septembra 1517 jest sasvim pogrešno.

A sada još nekoliko riječi o Bajraktarevićevim ispravkama arapskog teksta. Na jednom mjestu u Uvodu (10. strana) Bajraktarević je rekao: ... *potrebne ispravke teksta objašnjene su u napomenama*. Odmah ističemo da su sve Bajraktarevićeve ispravke teksta netačne.

Već u dokumentu br. 1 (19. strana) Bajraktarević je, kako smo to istakli, ispravljajući tekst u 18. redu, umetnuo arapski prijedlog *من* (od) ondje gdje mu uopšte nije mjesto. Zbog toga je u njegovu prevodu ispalo da će novac primiti onaj koji treba da ga vrati, upravo suprotno onome kako piše u tekstu.

U napomenama uz br. 2 (29. strana), kada govori o kadijinoj ovjeri, Bajraktarević pogrešno čita *al-mawlā* mjesto pravilno *al-muwallā*, što znači »postavljen«.

U dokumentu br. 4 (strana 41, red 20) Bajraktarević u tekstu vulgarno napisanu riječ *لقال* ispravlja u *القال*, što je sasvim netačno. Vulgarna riječ *لقال* odgovara književnoj riječi *الاقالة*, koja znači »poništenje ugovora«, a riječ *القال* znači drugo: odmoriti se, prileći poslije podne.

U prevodu dokumenta br. 5 (str. 48, red 17) Bajraktarević kaže da je ispušteno u originalu: Jezid, sin. Ova Bajraktarevićeva intervencija nije opravdana. U ovom dijelu teksta ne govori se o prestolonasljedniku Jezidu, već o njegovu ocu sultanu Muhammedu. A što njih obojica, i prestolonasljednik Jezid i njegov otac Muhammed, imaju jednako počasno ime Ebu Abdillah, to je samo slučajno.

U napomenama uz broj 8 (str. 65, red 9) Bajraktarević piše: *U ovom retku, u reči kaffetu (l-kira), pisar meša magribski ductus u kome je inače sav tekst, sa istočnim načinom pisanja slova f.* Pisar nije u ovom slučaju miješao magribsko pismo sa istočnim načinom pisanja, nego je Bajraktarević pogrešno dešifrovao tekst. U originalu piše: *ولا له طاقة للكرام*, a ne kako on reprodukuje: *ولا له كافة الكرام*.

U napomenama uz broj 13 (str. 94, red 10. i 11) Bajraktarević ispravlja datum povelje i kaže: *Očevidno je da ovde postoji velika greška u pretvaranju arapskog datuma u naš: 9 rebi' II 1195 odgovara našem 5 martu 1781 godine, a ne 4 aprilu 1181 kako arapski pisar slovima hoće. Ova razlika od 600 godina (!) može se najlakše tako objasniti da je u arapskom tekstu ispušten broj s t o t i n â, tj. mesto »hiljadu sedam stotina« stoji samo »hiljadu sto i osamdeset prve«. Što maročka dvorska kancelarija stavlja dan i mesec pomenute godine netačno, nije čudo; šta više, bez tablica, moguće su i veće greške. Međutim, baš na osnovu tablica vidi se da 9. rebi' II 1195. odgovara tačno 4. aprilu, kako stoji u povelji, a ne 5. martu. Osim toga, u arapskom tekstu nije ispušten broj stotina, nego broj s e d a m i to je samo pisarev lapsus calami.*

U napomenama uz broj 21 (str. 137, red 12. i 13) Bajraktarević kaže: *U pisanju reči wa-la taqriđū-hu pisar prelazi na istočni način pisanja (tj. qāf sa dve tačke iznad), mada je sve ostalo u magribskom ductusu.* Pisar nije ni u ovom slučaju prešao na istočni način pisanja. U dokumentu jasno piše: *walā tata'arrađūhu* (ولا تعرضوه), a ne *wa-la taqriđūhu*.

Iako u tekstovima dokumenata ima mnogo grešaka, gramatičkih i stilskih, mada ima konstrukcija i riječi iz govornog jezika, a i redosljed riječi je ponegdje isprometan, Bajraktarević se nije u svojim napomenama uz pojedine dokumente uopšte osvrtao na to. On se, mjesto toga, upuštao u neopravdano intervenisanje u samom tekstu ili je u svojim napomenama netačno dao i tumačio tačan tekst.

Sve što smo naveli o Bajraktarevićevoj obradi Dubrovačke arabice, o njegovom dešifrovanju, njegovom prevodu i njegovim registima i napomenama, jasno pokazuje s koliko je poznavanja arapskog jezika prišao osvjetlavanju značajnih trenutaka istorijskih veza naših naroda sa sjeveroafričkim zemljama, i, u isto vrijeme, kako nedovoljno stručno i čak na pojedinim mjestima neodgovorno i proizvoljno tumači važne činjenice iz materijala koje obrađuje.